

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

POLÎTİKAYÊ ZAFZIWANÎYE Û PLANKERDIŞÊ ZIWANÎ

8

BROŞURÊ "VERÎ ZIWANÊ DAYÎKE"

www.arstivokurd.org

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No: 12
Yenişehir/DİYARBAKIR
T: +90 412 228 14 42
F: +90 412 224 14 42
www.disa.org.tr
ir fo@disa.org.tr

VERÎ ZIWANÊ DAYİKE
WEŞANÊ DİSA

ISBN: 978-605-5458-16-4

Rêzebroşurê Verî Zîwanê Dayîke parçeyêkê projeyê Berzkerdîşê Haydariya Derheqê Perwerde de Zîwanê Dayîke û Çûtziwanîye yo ke Enstîtuya Cigêrayîşanê Sîyasî û Sosyalan ya Diyarbekirî (DİSA) idare kena. Nê rêzebroşurê ke ma sey şeq qisman plan kerd bi, badê ma nînan ra tayê meqaleyî weçînayî û di broşurê bi kirdkî (zazakî) zî amde kerdî, bi no çayde hûmara rêzebroşuran resa heşt. Broşuran de mewzûyanê sey têkiliya miyanê perwerdeyî û zîwanê dayîke de, miyan ra wedartîşê seypênêbiyayîşê komelkiyan (toplumsal eşitsizlikler) de rolê perwerdeyê bîngêhê zîwanê dayîke ser o, çayê zîwanê dayîke cuya sosyalî, kulturî û sîyasî de melumatê muhimî pêşkêş benê. Merdim eşkeno nê broşuran adresa www.disa.org.tr ra zî peyda bikero.

Muhtewaya nê broşurê ma yê ke hûmara heştin o, broşuranê ma yê hûmaranê çar, panc û şeq ra arê diyayê. Nê meqaleyî Roşan Lezgîni tirkî ra çarnayî kirdkî (zazakî) ser. Na xebeate hetêk ra zî verniya kirdkî akena ke sey zîwanêkê akademîkî zî bêro şuxulnayene. Ma bi zerrweşîye pêşkêş kenê.

Seba mîzanpajî û amadekerdîşê çapxan ma Emre Senanî rê û Fatma Tulum Eryoldaş rê sipas kenê. Seba fotografan zî ma Weyzel Aydenizî rê sipas kenê.

Seba peydakerdîşê broşurê Verî Zîwanê Dayîke adresa <http://www.disa.org.tr/onceanadili8.pdf> ziyaret bikin yan zî bi wasitayê melumatênê têkiliyê yê çêranan ma reyde bikewin îrtibat.

Çayê çapkerdîşî: Ege Basım Matbaa ve Reklam Sanatları

Copyright © Kanûne 2012

Broşurê Verî Zîwanê Dayîke sey gamêka projeyê Berzkerdîşê Haydariya Derheqê Perwerde de Zîwanê Dayîke û Çûtziwanîye yê Enstîtuya Cigêrayîşanê Sîyasî û Sosyalan ya Diyarbekirî (DİSA) ke hetê fonê Marta yê Serbalyozxaneyê Hollanda ra yena destekkerdîş, hetê M. Şerif Derînce ra amade beno. Fikrê ke nê meqaleyan de estê beno ke motamot bi fikrê DİSA yan zî Serbalyozxaneyê Hollanda reyde pênegêrê. Eke çime bi hawayêko akarde bêro nişandayene kopyakerdîş û vilakerdîşê inan serbest o.

Bi ardîmê

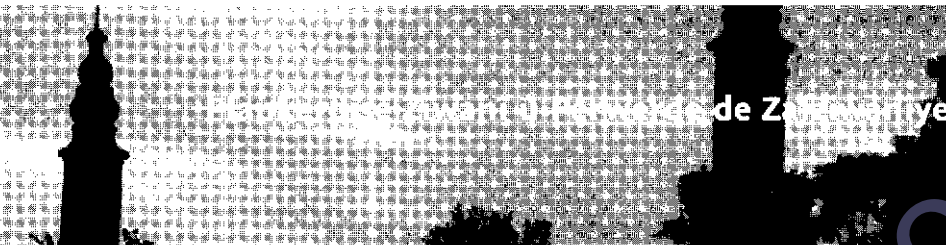
Kingdom of the Netherlands

CHRIST
STIFTUNG

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

**POLÎTİKAYÊ ZAFZIWANÎYE Û
PLANKERDIŞÊ ZIWANÎ**

www.arsivokurd.org

Plankerdişê ziwani çend qeraranê resmîyan, pêşniyazê konferansanê miyaneteweyîyan, îstatîstîkanê îmtîhanan yan zî tayê netîceyê projeyan ra îbaret niyo; nê warî de eynî wext de mucadeleyêko cidî yê îqtîdarî zî lazim o. Coka musnayîşê ziwaneke yan zî ziwaneke de perwerde, bi çi hawayî beno wa bibo, hetanî ke hesabê îqtîdaran û fêhmê îdarekerdişî nêro fikirîyayîş baş fehm nêbeno. No sedem ra, qaso ke kamcîn ziwani wendegehan de senî ca gêne, kamcîn ziwani senî yenê teberkerdiş zî dereceyêko cidî de bi hesabê îqtîdarî dîyar benê. Eke ma biewnîm tarîfanê cîya-cîya yê derheqê plankerdişê ziwani ra, hîna baş fehmkerdişê mesela de do faydeyê xo estbo.

Goreyê tarîfêk ra, plankerdişê ziwani (dil planlamasi), mudaxeleyê akerde û sistematîkê ke seba helkerdişê problemanê derheqê ziwanan yan zî bikarardişê cîyayîyanê zereyê ziwani de bi rayîrê awaniyanê dezgekerdeyan (kurumsal yapılar) benê.¹ Goreyê tarîfêkê bîni ra zî, plankerdişê ziwani, bi hawayêko akerde tesîrkerdişê ro xeyretê kes yan zî grûban o ke wazenê ziwaneke yan zî yew ra zêde ziwanan bîmusê yan zî nêmusê.² Grûbêka bîne ya akademîsyenan zî, sey retorîkêkê ke derheqê plankerdişê ziwani û komelî de yenê hesîlnayîşê, ke xo zere de ihtîmalanê tewir bi tewir yê îdeolîjîkan hewênênê (içermek).³

Hawayo ke nê heme tarîfan ra fehm beno, plankerdişê ziwani, her game mudaxeleyê îqtîdar û siyasatî reyde têzere de yo. Seba ke erdê zafê welatan ser o yew ra wêşer ziwani ciwiyenê, coka plankerdişê ziwani rojevanê eşkera yan zî nîmite yê her welatî ra yew o. Labelê na babete sistemanê cîya-cîyayan de bi hawayêko cîya yena fikirîyayîş. Goreyê Ruzî⁴ ra ke na babete ser o xebitîyayo, derheqê plankerdişê ziwani de bi hawayêko bîngêhîn hîrê nêzdîbîyayîşî (yaklaşım) estê: ê ke sey yew problemî nêzdîyê ziwani benê, ê ke sey yew heqî yan zî sey yew çîmeyî nêzdî benê.

Nêzdîbîyayîşê (yaklaşım) tewirê yewinî, hîna zaf prosesê netewedewlete (ulus-devlet) de vejîyeno meydan, hetê ziwani ra homojenkerdişê welatêkê bellîkerdeyî xo rê keno hedef. Nê welatan de bitaybetî qala “tekkerdiş”î vejîyena vernî. Gelek welatê Afrikaya ke hetê zaftewirîya ziwaniye ra qitaya tewr dewlemenda cihanî ya de prosesê ronayîşê

1 Christian, D. (1988). Language planning: the view from linguistics. İçinde Newmeyer, F. (Ed.), *The Cambridge Survey IV: Language: The Socio-Cultural Context*. r. 193–209

2 Cooper, R.L. (1989). *Language Planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.

3 Blommaert, J. (1996) Language Planning as a Discourse on Language and Society: The Linguistic Ideology of a Scholarly Tradition. *Language Problems and Language Planning*, 20/3: 199–222

4 Ruiz, R. (1984). Orientations in Language Planning. İçinde Baker, C. (1993). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (1. Baskı). Clevedon: Multilingual Matters.

netewedewletan de, sosyolinguîst Bamgbose⁵ derheqê îfadeyê nê tewir “tekkerdiş”î de nê tespîtê muhîmî kerdê:

Afrîka de, ma termê “tek”î vêşêr kerdo sey yew saplantî. Naye gore welatî bî “tek zıwanêk” îdarekerdiş qîm nêkeno, eynî wext de ganî “tek partî” zî qebul bikerê. Goreyê na bawerîya xelete ra, nê welatanê çendnetewe, çendziwan û çendkulturî de sayeyê zıwanêkê tekî û partîyêka teke de ancax mumkin o ke pîyabîyayîşo sosyokulturel, yewîye û pîyayîbîyayîşo sîyasî vîrazîyo.

Bi no şekl, Tırkiya de ronayîşê komare (cumhuriyet) ra nat îfadeyê “tekbîyayîşî” zaf hetan ra vêşêr aver ame, tam bî yew saplantî. Hende ke, dezgeyanê umûmîyan de, gelek gir û koyanê cografyaya Kurdîstanî ser o sloganê “tek zıwan, tek ala, tek welat” ameyî nuştîş, polîtîkaya dewlete her firsend de îfadeyê “tek zıwanî” tekîd kerda. Cayanê ke polîtîkaya winasî yena teqîbkerdiş de, eke zıwanê serdestî ra teber qiseykerdişê zıwananê bînan dewam bikero, ihtîmal vînenê ke na yewe yewbîyayîş û pêameyîşî asteng (engel) kena, eksê ci dişmenî û pêrodayîşî xo reyde ana. Coka seba ke zıwanê “cîyayî” nêbê problem, xo rê kenê hedef ke nê zıwanan mîyan ra wedarê. Oxro ke gelek nimûneyê cîhanî û pêrodayîşê seserra peyêne ke Tırkiya de bîyê nîşan danê ke no ihtîmal bêbingeh o, eksê ci, aseno ke nê tewir polîtîka û planklerdişê zıwanî bi xo benê sedemê pêrodayîşî.

Nêzîdbîyayîşê tewirê diyinî zî, karbidestê dewlete (devlet yetkilileri) zıwanî qedexe nêkenê, tam eksê ci, bi qanûnan gêne binê garanti. Welatanê ke nê hawa plankerdişî tede benê de, grûbê ke wayîrê zıwananê cîya-cîyayan ê, wayîrê heqê perwerdeyê bi zıwanê dayîka xo, dezgeyanê umûmîyan û her hawa waranê umûmîyan de wayîrê heqê bikarardişê zıwanê xo yê. La nê welatan de şînasnayîşê nê heqan nêno a mana ke şarî nê heqan ra bi hawayêko seypê (eşit) îstîfade kenê. Sey nimûneyî, qanûnê bingehîn yê Hindîstanî, heme zıwanê ke Hindîstan de qisey benê bi qanûnan şînasneno, teşwîq keno ke nê zıwanan de perwerde û xizmetê umûmî bêro dayene. Labelê rastîya xo de zıwanê ke hîna vêşêr wayîrê hêzê ekonomîkî, demografîkî û sîyasî yê naye ra îstîfade kenê, meydan de nêbîyayîşê zafê zıwanan dewam keno.

Plankerdişê zıwanî yê tewirê hîrêyin zî, tayê welatan de zıwanî tena bi qanûnan gîrewtişê binê garanti nêmanenê, eynî wext de bi hawayêko pêt her tewir war de yenê destekkerdiş, lebitîyenê ke bikarardişê zıwanan teşwîq bikerê. Merdim eşkeno Etyopya, Papua Gîneya Newîye, Finlanda, Bolîvyaya, Kurdîstanê Başûrî û Welatê Baskî sey nimûneyî nîşan bido ke nê hawa plankerdişê zıwanan nê welatan de yenê tetbîqkerdiş (uygulanma). Nê welatan de, heme grûbê zıwanan hem wayîrê heqê perwerdeyê bi zıwanê xo yê hem zî seba ke nê hawa heqan ra îstîfade bikerê hukmatê înan tedbîrê ke hewce kenê gîrewtê. Mesela, Kurdîstanê Başûrî de teberê kurdan de ke grûba sereke ya, tirkmanî, erebî û suryanî zıwanê xo de perwerde benê, kanalanê radyo û î televîzyonî akenê û gama ke nînan ra îstîfade kenê butçeya hukmatî ra para xo gênê.

⁵ Bamgbose, A. (1994). Pride and Prejudice in multilingualism. İçinde Fardon, R. & Furniss, G. (Ed.). *African Languages, Development and the State*. Londra: Routledge. r. 33-43

Zafê welatanê cîhanî de nimûneyê nê hîrê nêzdîbîyayîşan mewcud ê. La nê nêzdîbîyayîşî nê welatan de reyke dest pêbikerê zî eynî şekl de dewam nêkenê. Çünke gelek welatê ke plankerdişê ziwani de nêzdîbîyayîşêko bellî nişan dayo, netîceyê tewir bi tewir mucadele, tadîyayîş û vurîyayîşan (değişim ve dönüşüm) de mecbur mendê ke politikaya ziwani de nêzdîbîyayîşanê neweyan bîyarê pê. Mesela, zafê welatanê Afrika de ke ma cor ra behs kerd, nêzdîbîyayîşê tek-ziwaniye ke destpêk de qebul kerdbî dima terk kerd, cayê naye de pilankerdişê tewirê hîrêyini qebul kerd. Eksê nê hawa nimûneyan zî virazîyayê. Sey nimûneyî, dewrê Yewîyîya Sovyetan de, demeyê destpêkî yê Şorişê Bolşewîkan de û serranê badê ke Şorişê Kulturî yê Çînî virazîya⁶, mintiqayê nê welatan ke her hawa ziwani tede yenê qiseykerdiş, ameyê teşwîqkerdiş ke warê resmî û her hawa têkîliya rojane de bêrê bikarardiş, kursîyê ziwani ameyê ronayîş, seba ziwananê ke warê nuşteki de nêameyê şuxulnayîş akademî ameyê ronayîş û bi no hawa nê ziwanan de perwerde ameyo kerdiş. Tîya de amac no bî ke bi zafkerdişê mintiqayanê çendziwan û çendkulturîyan butunîya (bütünlük) siyasî bêro meydan û ê do bi no hawa xo biresnê îdealanê komunistîye. La serranê hîna dima ra, hem demeyê peyênî yê rejîmanê komunistan de hem zî demeyê ke nê rejimî terk biyî û demeyê ke seba entegrebîyayîşê sistemê kapîtalistî lebitîyayêne de, herinda politikayanê zaftewiran ke destpêk de tetbîq biyêne, politikayê tehekumkarî (baskıcı) ameyî qebulkerdiş. Seke aseno, plankerdişê ziwani babetêka winasî ya ke tesîrê xo nêzdiye ra cûya rojane ya merdîman ser o keno û welatanê cîya-cîyayan de tetbîqkerdişê zaf cîyayî mewcud ê. Bi no qayde, nê broşurî de welatanê cîya-cîyayan de derheqê plankerdişê ziwani û perwerde de bikarardişê çendziwaniye de hîna nêzdiye ra bale ancîyena nimûneyanê cîyayan ser. Nimûneyê ke nê broşurî de yenê munaqesekerdiş, hîna zaf nimûneyê nêzdîbîyayîşê plankerdişê tewirê diyin û hîrêyin ê. Hêviya ma na ya ke Tirkîya de dest bi teqîbkerdişê nêzdîbîyayîşanê sey nînan bêro kerdiş û politikayanê tehekumkar û tadakaranê ke seraserê komere de tetbîq biyê ra fek bêro veradayîş.

Şerîf Derince

Enstituya Cigêrayîşanê Siyasî û Sosyalan a Diyarbekirî (DİSA)

6 Na babete de seba melumatanê hîna zafan biewnîn qismê eleqedar yê xebata ma ya *Dil Yarası* ra. Biewnîn, Coşkun, V., Derince, Ş. M., û Uçarlar, N. (2010). *Dil Yarası: Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerinin Deneyimleri*. Diyarbekir: DİSA Yayınları. r. 112-116

Belçika, goreyê qanûnê bingehîn (anayasa) yê welatî ra welatêko hîrê-zîwan o. Zîwanê ke qanûnê bingehînî de dîyar bîyê flamankî, fransizkî û almankî yê. Bi vatişêko bîn, koçberan (göçmenler) ra teber welat komelanê ke almankî, fransizkî û flamankî qîsey kenê ra yeno pê. Welat, sere de Valonya, Mintiqaya Flamanan û Mintiqaya Paytextî Bruksel, hîrê mintiqayan ra yeno pê. Valonya de giraniya xo fransizkî, Mintiqaya Flamanan de zî flamankî yena qîsey kerdene. Nê mintiqayan de sinorê cografikî goreyê cayanê ke tede nê zîwanî yenê qîseykerdiş bellî bîyê, yanî fransizkî û flamankî nê mintiqayan de zîwanê resmî yê mutlaq ê. La Mintiqaya Paytextî de hem flamankî hem zî fransizkî bigiraniye (ağırıklı) yenê qîseykerdiş. Na mitîqa de hem zafziwanîya komelkî hem zî ya kesane esta. Tarîfê zafziwanîya komelkî no yo, yew komel de yew yan zî hîna zaf zîwanî sey zîwanê resmî ameyê qebulkerdiş û yew yan zî çend zîwanî hetê komelî ra bi hawayêko zêde yenê qîseykerdiş. Vera naye de, tarîfê zafziwanîya kesane zî no yo ke, kesî zafziwan ê la mintîqa de tena yew zîwan sey zîwanê resmî qebul bîyo. Belçika de, eynî sey zafê welatanê Ewropa, hem zafziwanîya komelkî hem zî zafziwanîya kesane roje bi roje zêdiyena. Nuştayê cêrinî de nîmûneyê Belçika de zafziwanîye ser o yeno vindertiş.

Belçika de Prosesê Tarîxî yê Zafziwanîye

Mintiqaya Flamanan de ta Çaxê Mîyanênî (ortaçağ) ra zafziwanîyêka vilabîyayîye estbîya. La seserra 17. de dewrê Louisê 14. ra nat fransizkî zî uca ra vila bîya. Seserranê 19. û 20. de tayê zîwanî vîndî bîyê û mintîqa de fransizkî dest pêkerdo bîya zîwano tekaneyo hakim. No prosesê ke merdim şêno vajo ke fransizkerdiş o, peynîya serranê 1960yan de lebitîyayê ke vernî ro ci bigîrê, nê demî de tayê qanûnî vetê, herinda zafziwanîya komelkî de zafziwanîya kesane ameya destekkerdiş.

Mintiqaya Valonî de, prosesê tarîxî yê zîwanî gelek cîya yo. Valonkî dûrî ra vurîyayîşê ke Fransa de bîyêne taqîb kerdo, vurîyayîşan ra zaf mutesîr bîya. Welhasil badê şorişê fransizan zafê lehçeyê fransizkî bîyê vîndî û cayê xo fransizkîya newîye ya standar de rê verdayo, valonkî demeyêko derg nêkewta mîyanê prosesê standardîzebîyayîşî, bikarardîşê fekanê cîya-cîyayan yê mîyanê zîwanî dewam kerdo.

Zafziwanîya Komelkî û Zafziwanîya Kesane

Zafê welatan de tesirê têwêgêrayîşanê sosyalî û bedelîyayîşanê siyasî zafziwanîya komelkî cayê xo zafziwanîya kesane rê verdayîşî ser o biyo. Nimûneyê Belçîka zî nînan ra yew o. Ver bi peynîya seserra 19. de domanê ke ziwane înanê dayîke flamankî ya, pêşniyaz biyo ke bi di ziwanan perwerde bivîne û kerdo ke bi giraniye bi fransizkî perwerde bivîne û bi no qayde cayanê ke hîna verî tede flamankî ameyêne qîseykerdîş de fransizkî zî vila biya. Labelê vera kêmîyayîşê Mintiqaya Flamanan de û Bruksel de bikarardişê ziwane flamanan de herketê siyasî yê flamanan seserra 19. û 20. de muxalefetêko cidî organîze kerdo, zafziwanîya kesane û fransizkerdîş (Fransızlaştırma) seypê ameyê diayîş û wina bawer kerdo ke na yewe vera ziwane flamanan de tehdîd o. No sedem ra polîtîkayê ziwani yê Mintiqaya Flamanan de serranê 1960yan de bi vetîşê gelek qanûnanê ziwani vurîyayîşî virazîyayê û nê vurîyayîşî biyê sedem ke derheqê zafziwanîye de vurîyayîşê fikr û helwêsta şarî heta roja ewroyî deawam bikero û vernî ro ci gêrîyayo ke fransizkî Mintiqaya Flamanan de nêbo ziwane resmî. Labelê na rewşe kerdo ke yew hawayê zafziwanîya kesane vejîyo meydan.

Heto bîn ra tayê averşîyayîşanê (gelişmeler) bînan zî rayîr akerdo ke Belçîka de zafziwanîya kesane vila bibo. Bingehê nê vurîyayîşanê ke peynîya seserra 20. de ameyî meydan de di sedemî estê. Nînan ra o yewin no bi ke, aileyê karkeran ke koç kerd ameyî bajaran û tutanê (çocuklar) înan dest bi wendişî kerd. Serra 1982 ra pey programê perwerdeyê di-ziwaniye ke ci ra vatêne *Foyer*, nê programan rayîr akerd ke 1990an de zafziwanîya kesane gelek populer bibo. Sedemê diyin zî, yewbîyayîşê Ewropa, yanî awanbîyayîşê Yewîya Ewropa yo. Na rewşe îstîqamet dayo musayîş û musnayîşê ziwani. Polîtîkayê ziwani yê Ewropa, teşwîq kerdo ke teberê ziwane dayîke de tewr tay di ziwane xeribî bêrê zanayîş û bi no qayde zafziwanîya kesane vejîyaya planê vernî (ön plan).

Plankerdişê Ziwani

Polîtîkayê ziwani yê Belçîka demeyêko derg nêşekayê xo biresnê zafziwanîya kesane (bireysel çokdillilik) ke bisuret aver şiyêne. Çünke demeyêko derg destur nêameyo dayîş ke mintiqayanê Flaman û Valonî de ke teberê Mintiqaya Paytextî de manenê, wendegehê di-ziwani yê flamankî-fransizkî abibê. La serra 1998 de hukmatê Valonya yew qerarname vet û qebul kerd ke binê tayê şertan de mintiqaya xo de sewiyeya dibistane (ilkokul) de dersê ziwani yê flamankî bêrê dayîş. Nê demî ra pey Valonya de ke dest pêkeno dersê ziwani yê flamankî yenê dayene, na yewe reaksiyonêko baş gêna, coka nika teqrîben 20 wendegehan (okullar) de sinifê ziwani yê flamankî akerdê. Sewbîna zî, nê wendegehan bi nîsbetê (oran) ke miyanê se ra vîst (% 20) ra hetanî se ra heştay (% 80) vuriyenê mufredat de seba ke ziwane xerib yê diyin bêro musnayene programî tetbîq benê. Ney ra teber, Bruksel de, yanî Mintiqaya Paytextî de wendegehanê *Foyer*⁷ de ziwane xeribî yê sey spanyolkî, italyankî û tirkî de zî perwerdeyê di-ziwani yeno dayene. Bi hawayêko resmî no program seba belçîkayijan nêvîyaro, ancî tayê ebeweynê belçîkayijî ke bi koçkerdiş nêameyê zî nê programî ra îstîfade kenê. Mintiqaya Flamanan de nê hawa programî hema tetbîq nêbenê.

7 *Foyer*, reyaya verêne serra 1969 de Bruksel de awan biyo, yew dezge ke kari dima (kar amacî gûtmeyen) niyo û xo rê kerdo hedef ke têkiliya miyanê grûbanê etnikan de bi rayîrê zafziwanî û zafkulturiye newe ra saz bikero. Neticeyê teşebusanê nê dezgeyî de tayê wendegehê di-ziwani awan biyê û nê wendegehan de fransizkî û flamankî yenê musayene.

Metodê Musnayîşê Zîwanî yê Zafziwanîye

Eleqeyê seba zafziwanîye û naye ra girêdaye perwerdeyê zafziwanîye, yanî programê ke hemeyê wendekaran tewr tay di yan zî zaf zîwanan musenê, biyê sedem ke metodê zafziwanîye munaqêşe bibê. Mintiqaya Valonî de hîna zaf metodê zafziwanîkerdişî (immersion) ke sistemê perwerdeyê Kanada de yeno şuxulnayîşê tercih biyêne, la sey zafê welatanê Ewropa de zafê mintiqayanê Belçîka de zî rayîrê zîwanî yê babetanê mufredatê ke ci ra vanê CLIL⁸ reyde musnayîş ameyo tercihkerdiş. Metodê CLILî, nîsbet bi programanê zafziwanîkerdişî hîna zaf ameyo tercihkerdiş, no zî seba ke programêko hîna nerm (esnek) biyo coka. Programê CLILî, panc dîmensiyonanê (boyut) ciya-ciyayî gêriyayê verê çimî, kîştê zîwanê hedefî de faktorê dorûver (çevre), kultur, muhtewa û musayîşî hesab kerdê û hîna bipêroyî nêzdiyê musayîşê zîwanî biyê.

8 Metodê CLIL (Content and Language Integrated Learning)î wazeno tayê dersê mufredatî yê serekeyî bi wasitayê yew zîwanê xeribî bêrê musnayîş, no metod zemanêk Tirkîya de lîseyanê Anadolî de ameyo ceribnayîş. No metod zafê welatanê Ewropa de bitaybetî musnayîşê zîwanê İngilîzkî de yeno şuxulnayîş û aseno ke musnayîşê zîwanî de netîceyê zaf musbetî dano.

Ziwanê Sâmi û Welatanê Îskandînavya de Ziwananê Sâmi de Barwerde

Sâmi, mîyanê sînorê çar welatan de, yanî Norweç, Swêd, Finlanda û Rûsya da komelêko cayî yo. Nufusê sâmiyan texmînen pêro pîya dorê 100 hezarî de yo. Nînan ra teqîben 60 hezarê xo Norweç de, 20 hezarê xo Swêd de, 9 hezarî Finlanda û 2 hezarî zî mîyanê sînoranê Rûsya de yê. Sâmi, bi giraniya xo qismê bakûrî yê nê welatan de ciwiyenê. No şar eynî famîlya ra çend tewirî ziwanan qisey keno û bi kulturê xo yo xas şaranê cîranan ra cîya yo. Nika hîrê welatanê Îskandînavya da des ziwananê sâmiyan ra panc heban de perwerde diyeno û ziwane sâmi tayê wendegehan de yeno musnayene. Kildin sâmi ke ziwananê sâmi ra yew o, Rûsya de ancax hetanî sewiyeyêk yeno musnayene.

Eke merdim bi kilmîye behsê serebutanê ziwani yê grûbanê sâmiyan bikero, nîmeyê seserra newêsine ra hetanî nîmeyê seserra vîstine sâmi, bi zanayîş, ge-ge zî bişîdet maruzê politikayanê asimîlayonî mendê. Kultur û ziwane sâmiyan bi seserran xor ameyo diyayîş, prîmitîv ameyo hesabnayîş, wina fikirîyayê ke do nêşêkê xo vera cuya moderne de biseveknê (korumak) û netîce de do çin (yok) bibê. Dîgel nê nêzdîbiyayîşan, ancî zî kultur û ziwane sâmiyan lîngan ser o mend. Nika hetêk ra vurîyayîşê kultur û ziwani virazîyeno, heto bîn ra mucadeleyê ganekerdîşê kultur û ziwani dewam keno. Nê prosesî (süreç) de, hetê mucadeleyê bi neslê neweyî musnayîşê ziwane sâmi ra wendegehî rolêko gird kay kenê.

Yew demeyê şeştî serran ra vêşêr de komelê sâmiyan û kulturê înan maruzê vurîyayîşanê girdan biyê. Nê vurîyayîşî çarçewaya zihniyet, malzeme û sosyalî de yê. Vurîyayîşan, eynî wext de muhîmiya ziwani zî zêdnaya, helwêsta (tavîr) polîtîke ya sâmiyan hêzdar kerda. No, tewr sere de faydeyê xo naye rê biyo ke pawitîşê ziwani, kultur û tarzê cuya edetî ya sâmiyan hêzdar kerdo û kerdo ke nê neqlê neslê neweyî bibê. Seba ke erdê sâmiyan hetê dewletanê cîya-cîyayan ra pare biyo, merdim nêşkeno vajo ke sâmiyan mucadeleyê xo de stratejîyêka hempare teqîb kerda. La sâmiyê ke tabîyê sistemê îdarî û kulturî yê çar dewletan ê, tayê wextan bi hawayêko rêxistinkerde (örgütlü), muşterek û bi stratejîyêka hemkare û paştgîre heqê xo pawitê.

Modelê perwerdeyî ke mintiqaya sâmiyan de tetbîq benê ra, xo rê kerdo hedef ke dibistane, wendegehê mîyanên, perwerdeyê meslekî, kolejan û unîversîteyan de ziwani, tarîx û taybetîyê kulturî yê sâmiyan seba neslê neweyî bêrê neqlkerdîş. Demeyêko derg mintiqaya sâmiyan de bi ziwane sâmi perwerde nêbiyo, bitaybetî serra 1970 ra pey Norweç, Swêd û Finlanda de perwerdeyê sâmiyan de dest pêkerdo ziwane înan ameyo bikarardîş. La serranê verê naye de zî tayê ceribnayîşî virazîyayê. Derheqê sâmiyan de ma bineyna biteferuat bala xo bidîm plankerdîşê nê her hîrê welatanê Îskandînavya ser.

Swêd

Swêd de derheqê perwerdeyê sâmiyan de hîrê modelê cîya-cîyayî tetbîq benê. Nînan ra o yewin, şeş wendegehê sâmiyan yê qijkekî ke bakur (kuzey) de yê. Yê diyin, modelê ke zîwanê dayike sey derse yeno wendiş. Modelê hîrêyin zî wendegehanê ke sâmi nîyê de wendişê zîwanê sâmiyan o.

Mintiqayê sâmiyan ke tede gakoviyê renî (rengyiklerî) yenê weykerdiş de wendegehê (okul) taybetî heme domananê (çocuklar) sâmiyan rê akerde yê. Goreyê qanûnê perwerdeyî ra, domananê sâmiyan eşkenê perwerdeyê xo yê mecburî wendegehanê sâmiyan ke parçeyê wendegehanê dewlete yê de bigîrê. Wendegehê sâmiyan hetê dewlete ra yenê idarekerdiş û idareyê mektebê sâmiyan ke hetê Meclisê Sâmiyan yê Swêdî ra ameyo wezîfedarkerdiş idare benê. Wendegehanê sâmiyan de perwerde bi zîwanê sâmi û bi swêdkî diyeno. Goreyê mufredatî ra, her wendekaro ke şîno wendegehê sâmiyan derheqê mîrasê kulturî yê sâmiyan de beno wayîrê zanayîşî û meharete xo yê bi zîwanê sâmi qiseykerdiş, wendiş û nuştîşî aver beno. Îdareyê wendegehan yê sâmiyan eynî wext de wendegeh ra girêdaye perwerdeyê grûba domananê şeşserreyan ra zî mesul o. Hetta ke roja ewroyî de êdî wendegehanê verdibistanan (anaokulu) ke girêdayeyê wendegehan ê de bi zîwanê sâmi kayî kay benê û fealiyetê bîni yenê kerdîş. Wendegehê sâmiyan ke Swêd de yê, eke tena se ra panc-des (% 5-10) bi domananê sâmiyan sinorkerde nêmanê û hûmara înan bêro zêdnayîş, ameyo (gelecek) de do seba sâmiyan zaf faydeyê xo estbo.

Modelê ke zîwanê dayike yeno musnayîş, babetê mufredatî yewna zîwan de bêrê kerdîş zî zîwanê sâmi sey dursa mecburî yeno musnayîş. Zîwanê sâmi ke nê modelê perwerdeyî de ke hetanî serra 1976 ameyê bikarardiş, sey "zîwanê keyeyî" ameyêne namekerdiş. Ancax merdim şêno vajo ke nê modelî de tayê tenganeyî (sıkıntılar) estbî. Çünke goreyê qanûnî ra, eke yew wendekar biwazo zîwanê sâmi de derse bigîro, ganî hetanî dereceyêk nê zîwanî bizano. Yanî domananê sâmi ke nêzano zîwanê xo qisey bikero heqê ey çin o ke na derse bigîro. Ancî goreyê qanûnan ra, eke yew malimo ke eşkeno zîwanê sâmi de derse bido peyda bikero, hema sinif akenê. Riyê nê şertanê winasîyan ra no model zêdiyayîşê hûmara wendekaran rê beno manî (engel).

Tewirê hîrêyin yê perwerdeyê zîwanê sâmi ra zî vanê "Perwerdeyê sâmi yo butunkî (bütünsel Sâmi eğitimi)". Sedemê ney no bi ke, zîwan û kulturê sâmiyan bîngêhê ke sâmi niyo ser o, û esasê xo de welato ke tede manenê de sey parçeyê perwerdeyê mecburî ameyêne diyayîş. No model Swêd de tetbîq beno, welatanê bînan ke sâmi tede yê de tetbîq nêbeno. Perwerdeyê sâmi yo butunkî seba zafê wendekaranê ke bi yewna zîwan dest bi dibistane kerdo la dima ra sinifê 7. ra hetanî sinifê 9. perwerdeyê xo na rey wendegehanê sâmiyan de dewam kenê. La ancî zî qismêko pîl yê perwerdeyê nê domanan bi swêdkî yeno dayîş. Heto bîn ra seba ke idareyê wendegehanê sâmiyan paştgîriya madî nêdano hemeyê wendekaran coka wendekar biwazo beşdarê perwerdeyê sâmi yo butunkî bibo beno ke nêşko naye ra îstifade bikero.

Nê hîrê tewir programê perwerdeyê sâmi ke Swêd de yê ra rastîya xo de ancax % zoê wendekaranê sâmiyan îstifade kenê. Çi heyf ke tenzîmkerdişê (düzenleme) derheqê perwerdeyê zîwanê sâmi de serranê 1970an ra nat zêde nêvuriyayê û nisbetê wendekaran

de zî ferqêko muhîm nêvrazîyayo. La ancî zî telebê perwerdeyê bi ziwane sâmi serranê 1990an ra nat zêdiyayo. Domanê ke hetê etnikî ra sâmi yê la bi swêdkî perwerde vînenê ke perwerdeyê ganekerdîşê ziwani dîyeno înan, na yewe bîya sedem ke telebê perwerdeyê ziwane sâmi bizêdiyoy.

Norweç

Eke merdim vajo babeta perwerdeyê ziwane sâmi de welato tewr demokratîk Norweç o, herhal do xelet nêbo. La hetanî ke resayo na merhela gelek fetl û hokanê tadakar yê tarîxî ra vîyarîyayo. Norweçî mabeynê seserra 19. de politikayê perwerdeyî ke asimilasyon xo rê kerdo hedef tetbîq kerdêne û na helwêsta xo qasê se serre dom kerde. Bi serran qiseykerdîşê ziwane sâmi û ziwane sâmi de vatişê deyîran amebî qedexekerdîş, domanê sâmiyan wendegehan de maruzê tewir bi tewir tadaya çiyakarîye (ayırımçılık) bîyî. Labelê bitaybetî serranê 1970an û 80an de, gama ke waştêne serê royê Alta yê mintiqaya sâmiyan de santralê hidro-elektrîkî awan bikerê, fealiyetê protestoyî yê vera nê teşebusî de seba sâmiyan bîyî destpêkê dewrêkê neweyî. Çünke sayeyê nê aktîviteyan de sâmiyan hem vernî ro barajo ke waştêne awan bikerî girewt hem zî hereketanê muxalîfan yê Norweçî reyde piştgîrîye organîze kerde û bi no qayde perwerdeyê ziwane sâmiyan de gelek heqê muhîmî qezenc kerdî. Muxalefetê sâmiyan ke serranê 1950an de dest pêkerdo, bi hêzo ke nê hedîseyan ra ard meydan û bi piştgîrî/werêkerdîşê (uzlaşmalar) ke hetanî ewro viraştê, gelek heqê polîtîk, kulturî û îdarî qezenc kerdî. Nînan ra yê tewr muhîmî dezgeyê sey Unîversîteya Sâmiyan, Enstîtuya Cigêrayîşî ya Sâmiyan, Meclîsê Sâmiyan û Konseyê Parlamentoyî yê Sâmiyan ê ke nê dezgeyî faydeyê sâmiyan de xebitîyene.

Dewrê “Wendegehê Kapsamîni” (kapsamlı okul) ke serranê 1960yan de dest pêkerd, gelek reformê ke ziwane sâmi û kulturê sâmi û perwerdeyê ziwane sâmi gênê xo zere vîrazîyayî. Nê sedemî ra, perwerdeyê bi ziwane sâmi û statuyê ziwane sâmi bisuret aver şîyî. Eksê qanûnanê Swêd û Finlanda, Norweçî bi qanûnanê perwerdeyî dest pêkerd seba ziwane sâmi heqê eşkera û bellikerdeyî tetbîq kerdî. Tewr peynî de, bi qanûnê ke serra 1998 de vet, sistemê perwerdeyê berdewam (kesintisiz eğitim) yê des serran qebul kerd, destpêkerdîşê wendegehî zî ard şêş serran (Swêd û Finlanda de sistemê perwerdeyê berdewamî new serrî yê û emrê destpêkerdîşê perwerdeyî zî hewt o). Goreyê rewşa ewroyî ra qanûnê Norweçî nê heqî dano ke heme wendekarê sâmi ziwane xo de perwerdeyê mecburî bivînenê. Goreyê qanûnî ra, Mintiqaya Sâmiyan de prosesê perwerdeyê berdewamî de heme wendekarî (ê ke sâmi nîyê zî daxil) eşkenê ziwane sâmi de perwerde bivînenê û dersanê mufredatî ziwane sâmi de bimuse.

Finlanda

Perwerdeyê sâmi yo ke Finlanda de yo, daxilê sistemê perwerdeyî yê merkezî ameyo kerdîş. Serranê 1970an ra nat seba ke wendegehan de ziwane sâmi bêro musnayîş û bi ziwane sâmi perwerde bêro kerdîş tewir bi tewir rayîr û metodî ameyê ceribnayîş. Tewr peynî de serra 1998 de derheqê perwerdeyî de qanûnê neweyî ameyî vetîş. Nê qanûnan reyde, pêroyîya Finlanda de vîyarîyayî sistemê perwerdeyê mecburî yê new serran ke perwerdeyê sâmi zî tenzîm keno. Goreyê naye ra temamê wendegehan de ziwane perwerdeyî û aktîviteyanê teberê derse de ziwane fînkî û swêdkî bêrê bikardîş. La mintiqaya sâmiyan de bi ziwane

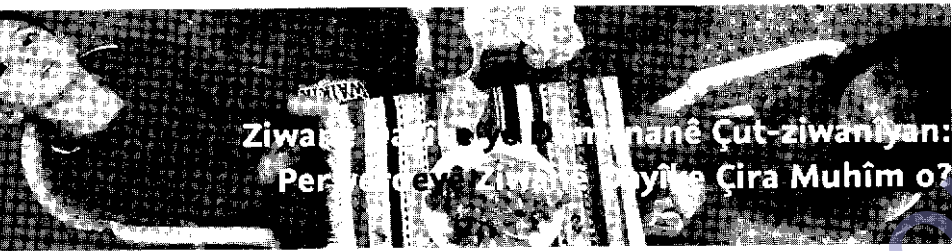
sámî û tayê mintiqayan de zî romenkî yan zî zîwanê îşaretî de îmkânê pewerdeyî estê. Labelê seba ke perwerdeyê ke mintiqaya sámîyan de yeno kerdiş ra îstifade bibo, şert no yo ke ganî sámî bo. Sewbîna, wendegehanê ke zîwanê pewerdeyî zîwanê sámî nîyo de serranê destpêkî yê pewerdeyê berdewamî de sey dersa weçînita (sey zîwanê diyin yê xeribî) yan zî goreyê waştîşî ra sinifanê 7. ra hetanî 9. yeno gîrewtiş. Kamcîn zîwan sey dersa weçînita (seçmeli ders) yeno dayîş, na yewe hetê îdareyê wendegehî ra bellî bena.

Qanûnan de perwerdeyê teberê Mintiqaya Sámîyan ra girêdaye derheqê zîwanê sámî de ca nêdiyayo tu beyanêk. Mintiqaya Sámîyan de perwerdeyê sámî kapsamê butçeya taybete de yo û wendegehanê mintîqa de perwerdeyê sámî yeno destekkerdiş. Her ke wendegehî ehemîyet danê zîwanê sámî, butçeya ke hetê dewlete ra abiriyaya zî zêdiyena. Çi heyf ke babeta perwerdeyê zîwanê sámî de Finlanda de hema zî merdim rastê tayê probleman yeno. Goreyê parlamentoyê sámîyan ra se ra şeştîyê (% 60) domananê sámîyan ke emrê xo des serran ra cêr o û se ra hewtayê (% 70) nufusê sámîyan teberê Mintiqaya Sámîyan de ciwîyenê. Coka nê domanî nêşkenê zîwanê dayîka xo de pewerde bigîrê, herinda naye de kapsamê zîwanê koçberan de hewte de tena bi dersanê dî saetî û nême musenê. Naye ra gore, Finlanda eynen sey Swêdî, şarê cayî ke mintiqaya xo ra teber de ciwîyenê, statuyê şaranê koçkerberan de qabul kena.

Netîce, komelê sámîyan, eke gelek grûbê eqalîyete ke Ewropa de ciwîyenê reyde bêre muqayesekerdiş, ewro bişans ê ke pewerdeyêko hîna baş bivînê û zîwanê xo aver biberê. Labelê no nêno a mana ke zîwanê sámîyan de fealîyetê perwerdeyî bêproblem ê û her çi sey waştena zerrîya grûbanê sámîyan rayîr ra şîno. Grûbê sámîyan demeyêko derg seba îdarekerdişê erdê xo îqtîdaranê dewletan reyde dekewtî miyanê mucadeleyî, serran ra pey ancax eşkayî tayê heqan qezenc bikerê. Sayeyê naye de bi zor eşkayî vernîya zîwan û kulturê sámîyan ke bisuret çin biyêne bigîrê. Heto bîn ra teberê mintiqayanê sámîyan de, bitaybetî sámîyê ke Finlanda û Swêd de ciwîyenê wayîrê statuyêkê mayende (kalıcı) û qanûnî nîyê û tena destur yeno dayîş ke heqanê koçberan ra îstifade bikerê. Bi no qayde, gama ke perwerdeyê bi zîwanêk, eke bi mintiqayêka bellikerda bêro sînorkerdiş, merdimê ke eynî grûba komelkî ra yê la mintiqaya xo ra teber de ronîşenê, seba înan tenganeyê cidî vejîyenê. Nê sedemî ra nimûneyê sámîyan nişan dano ke heqê perwerdeyê bi zîwanê dayîke ganî bi mintîqa nêro sînorkerdiş, berevajî (tersine), her cayê ke no zîwan tede yeno qîseykerdiş de ganî nê heqan ra bêro îstifadekerdiş, seba naye zemîn û îmkânî bêre viraştîş.

Ulla Aikio-Puoskari

Not: No nuşte bi hawayêko kilmkerde meqaleya bi nameyê *"The Ethnic Revival, Language and Education of the Sámi, an Indigenous People, in Three Nordic Countries (Finland, Norway and Sweden)"* ra ameyo gîrewtiş. Coka cumleyî motamot tercumeyê meqaleya orjînale de nêameyê şuxulnayîş. Meqale kitabê bi nameyê *Social Justice Through Multilingual Education* ke editoriya Tove Skutnabb-Kangas, Robert Philipson, Ajit K. Mohanty û Minati Panda de neşr biya.

Ziwanê dayîke bi domananê Çut-ziwaniyan: Perwerdeyê Ziwanê Dayîke Çira Muhîm o?

Cigêrayîşê ke domananê (gede, qeç, qij, tut) çut-ziwaniyan ser o ameyê kerdîş nişan danê ke kemiliyayîşê kesayeti û perwerdeyê înan de ziwane dayike bi hawayêko pêroyî rolêko muhîm kay keno. Jim Cummins ke na babete de gelek cigêrayîşê ey estê û hewceyîya perwerdeyê domananê eqalîyetan (azınlık çocukları) de bikarardîşê ziwane dayike kerdo teorî, nê tesbîtan wina rêz keno:

1- Çut-ziwaniye averşiyayîşê ziwani û perwerdeyî yê domanan de tesirêko pozîtîf kena. Eke domanî serranê destpêkî yê wendegehî de di yan zî hîna vêşî ziwanan de qabilîyetê (beceri) xo aver biberê, ziwani û ziwani bi hawayêko baş bikarardîş de benê wayîrê zanayîşêkê xorinî. Bitaybetî eke her di ziwanan de wendiş û nuştîş bimusê, domanî îmkanê muqayesekerdişî vînenê ke babeta şuxulnayîşê ziwani de hîna vêşî pratîk bikerê û her di ziwane ke domanî eşkenê pê qisey bikerê, nê ziwani zanayîşê derheqê dinya de seni bi hawayêko ciya-ciya şuxulniyenê, bi xo vînenê. Neticeyê 150 ra vêşê cigêrayîşanê ke 35 serranê peyênan de viraziyayê, bi hawayêko pêt vatîşê filozofê almanan Goethe ke zemanêk vatbi: *Merdimo ke tena yew ziwani zano birastî ê ziwani nêzani*, rast vejenê. Cigêrayîşî nişan danê ke domanê çut-ziwani seba ke eşkenê zanayîşî di ziwananê ciya-ciyan de bikar biyarê, coka qabilîyetê înanê fikirîyayîşî zî hîna nermek (esnek) beno.

2- Domanan de sewiyeya averşiyayîşê ziwane dayike nişanêko pêt yê averşiyayîşê ziwane diyin o. Domanan ke ziwane dayike de sewiyeyêka başe de yo, gama ke dest bi wendegehî bikero, wendiş û nuştîşê ziwane diyin de zehmetî nêanceno. Dayîk û bawki yan zî ê binî (vajîme ke bapîr û dapîrî) ke domanan reyde eleqedar benê, gama ke domanan rê sanik û hikayeyan qisey kenê û domanan reyde tayê çîyan munaqeşe kenê ke tewreyê (dağarcık) çekuyanê domanan dewlemendêr bibo, a game domanî seba ke ziwane diyin bimusê hîna amadebîyaye yenê wendegeh. Zanayîş û qabilîyetê domanan ke ziwane keyeyî de musayê, neqlê ziwane wendegehî benê. Eke ma hetê averşiyayîşê qabilîyetê term û fikirîyayîşê doman ra biewnîm, nê ziwani yewbinan ra girêdaye yê. Neqlkerdişê miyanziwaniye (dillerarası aktarım) wayîrê di hetan o: Eke wendegeh de ziwane dayike bêro destekkerdiş (vajîm ke bi programêkê perwerdeyî yê di-ziwaniye reyde), termê ke domanî ziwane zafan (çoğunluk dili) de musenê, qabilîyetê ziwani û wendiş-nuştîşî neqlê ziwane dayika înan beno. Bi kilmîye, rewşa perwerdeyî de eke destur bêro dayîş ke domanî xo biresnê her di ziwanan, nê her di ziwani yewbinan weye kenê.

3- Wendegeh de eke ziwane dayike ye domanan bero destekkerdis, no tena seba ziwane dayike ney wendegeh de qabiliyete averşiyayise ziwane zafaneyi re zi faydeye xo beno.

Eke no tesbit vera roşniya tesbitane binan de kritik bibo (değerlendirilirse), qet zi merdimi şaş nêkeno: (a) Di-ziwaniye qabiliyete ziwani bi domanan dana qezenckerdis. (b) Qabiliyete her di ziwanan dereceyeke muhime de yewbinan ra girêdaye yan zi yewbinan ra xoser e. Eke wendegeh de ziwane inane dayike bi hawayeko pet bero musnayene, domane di-ziwani hina serkewe bene u şertane munasiban de ziwane diyin de wendiş-nuştiş aver şino. Tam tersê ey, eke qiseykerdis bi ziwane dayike domani re bero qedexekerdis u neticeye ney de ziwane xo ye dayike xo vir ra bikero, palpiştiya (dayanak) kesane u terminolojiyi ke seba musayise ey bene bingeh ra do mehrum bimano.

4- Wendegeh de ziwane eqaliyete musnayiş zarar nedano averşiyayise akademiki ye ziwane zafaneyi ye wendegehi.

Taye perwedekari (egitimciler), taye babi u dadi wina fikiriyene ke perwerdeye di-ziwaniye yan zi ziwane dayike de perwerde, zarar dano ziwane zafan ye wendegehi, coka bişubhe ewniyene. Sey nimuneyi, vajim ke programê perwerdeye di-ziwaniye de, se ra pancasê (% 50) wextê perwerdeyi ziwane dayika domani de u se ra pancas (% 50) zi ziwane zafan ye wendegehi de perwerde diyeno, gelo verni ro musayise ziwane zafan ye wendegehi yeno girewtis? Cigêrayise perwerdeyi ke zafê welatanê dinya de ameye kerdis de çiyê ke tewr bixurti tespiti biye ra yew no yo, programê perwerdeyi ye di-ziwaniye ke biprensib de tetbiq bene, ziwane eqaliyetan de wendiş-nuştiş u zanayise wari (alan bilgisi) destek kenê u na yewe tu tesireko negatifi ziwane zafan ye domani ser o nêkerdo. Zereye Ewropa de, programê *Foyer* ke Belçika de domane ke dibistane de wanene de hire ziwanan (ziwane dayike, flamanki u fransizki) de qabiliyete qiseykerdis u wendiş-nuştiş aver beno u faydeye perwerdeye hire-ziwaniye nişan dano.

Sayeye tesbitane cigêrayise ke ma cor ra bi kilmiye behs kerd, ma fehm kenê ke perwerdeyeke winasi seni beno. Gamake domani bi ziwane eqaliyete (vajim ke ziwane xo ye ke keye de qisey kenê) mewzuyanê mufredati bimusê, tena manaya tenge de ne ziwani nemusenê, eyni wext de seba ke ziwane zafaneyi bikar biyarê bi hawayeko seypê (eşit) terminolojiya ke hewce kena u qabiliyete zihni zi qezenc kenê. Wendeke re ke bizane ziwane xo ye dayike de saetan vajê, termê zemanî fehm kenê. Seba ke ziwane diyin de (vajim ke ziwane zafan de) saetan vajê, hewce nêkeno ke termanê (kavram) zemanî newe ra bimusê; tena nameyo newe ye çiyê yan zi zanayise basiti ke seba qabiliyetanê zihni ke verê cû musayê, hewce kenê bimusê, bes o. Biçimêke eyni şekli de, sewiyanê hina averan de, ferqkerdisê teferuatane fikre ke yew metne nuşteki yan zi yew hikaye de este, fenomenan ra çiyakerdisê fikrek de, vajim ke fehmkerdisê yew meselaya ke hikaye yan zi yew metne tarixi de viyarena, ne hawa qabiliyetanê ilmi de qabiliyete wendiş-nuştiş yew ziwani ra neqli yewna ziwani beno.

5- Ziwane dayike ye domanan nazik (kırılğan) o u serrane destpeki ye wendegehi de biasani vindi beno.

Zafê merdiman heyret kenê ke domane di-ziwani (ne domani wayire qabiliyete ilmi ye ziwani be zi, eke demeyeke derg neresê domane ke ziwane zafan ziwane dayika inan o) serrane destpeki ye wendegehi de ziwane zafan de qabiliyete tekiliye çiqas leze "genê". Heto bin ra, umumen (genellikle) perwedekari ferq nêkenê ke domani keyeye xo de bile qabiliyete bikarderdisê ziwane xo ye dayike çiqas leze kenê vindi.

Kapsam û suretê vîndikerdişê ziwani girêdayeyê wendegeh yan zî mehla de zafîya keyeyanê aîdê grûba ziwane ra aver şîno (gelişîyor). Eke ziwane dayike teberê wendegehî de bi hawayêko zêde bêro qiseykerdiş, domananê qijan de vîndikerdişê ziwani hîna tay o. La eke grûbê ziwanan bi hûmara xo zêde nêbê yan zî tayê mintiqayanê bellikerdeyan de bêrê “gettokerdiş”, badê ke domani dest bi wendegehî bikerê, miyanê di-hîrê serran de qabilîyetê têkilîya bi ziwane dayika xo kenê vîndî. Eke ziwane xo yê dayike de qabilîyetê fehmkerdişê xo de muhafeze bikerê zî, gama ke heval û hemserranê xo reyde qisey bikerê yan zî gama ke cewab bidê dadî û babîyê xo, do ziwane zafan (çoğunluk dili) bikar biyarê (kullanırlar). Domani gama ke resenê emrê xo yê balixbiyayîşî, nankokîya ziwani ya miyanê dadî-babi û domanan de bena sey kaşêkê hîsî (duygusal uçurum). Wendeke bi hawayêko pêroyî benê xerîbê kulturê keyeyî û yê wendegehî -ke merdim eşkeno netîceyê na rewşe biasanî texmîn bikero.

Seba ke vernî ro vîndikerdişê ziwani bêro gîrewtiş, ganî aileyî yew politikaya ziwani ya hêzdare zereyê keyeyî de qeub bikerê (benimsemeli) û fealiyetê ke domani ziwane xo yê dayike şuxulnenê (wendîş-nuştiş) û rewşa ke nê fealiyetan (sey nimûneyî, viraştişê grûbanê kaykerdişî yê ziwane dayike de, ziyaretkerdişê welatê ke tede ziwane dayike qisey beno ûsn.) bizêdnê.

Eke malimî zî bi domanan bidê fehmkerdiş û mesajanê xurtan bidê ke faydeyê zanayîşê yew ra vêşêr ziwanan çiqas esto bidê zanayîşê ke di-ziwaniye fealiyetêko zaf muhim yê ziwani û zihni yo, nê mesajî do ardim bikerê ke domani ziwane xo yê dayike hîna baş muhafeze bikerê û aver biberê. Malimî eşkenê ziwananê ke zereyê sinifî de qisey benê ra miyanê sinifî de projeyê ke nê ziwani yenê parekerdiş û domani nê ziwanan ferq kenê bidê destpêkerdiş. Eke ma nimûne bidim, ganî malim zafziwaniya domananê sinifî cigêro (araştırmalı), qabilîyetê înanê ziwani taqdîr bikero û înan teşwîq bikero. Her roje yew doman ziwane xo yê ke keye de qisey keno ra yew çekuye sinif de vajo û heme wendeke, malimê xo reyde na çekuye bimusê û ser o munaqeşe bikerê.

6- Redkerdişê ziwane domani redkerdişê domani yo. Eke dîrekt yan zî endîrekt mesajê “Ziwan û kulturê xo verê berê teberî yê wendegehî de verdîn” bidê domanan, domani eynî wext de mecbur manenê ke parçeyêkê muhîmî yê nasnameyê xo zî verê berê teberî yê wendegehî de verdê. Gama ke hîs bikerê ke wina ameyê redkerdiş, bi zerrîyêka rehetê û miyanê ewlehiye (güvenlik) de beşdarê musnayîşê zereyê sinifî nêbenê. Eke malimî zaftewirîya ziwani û kulturî bi hawayêko pasif qeub bikerê zî, no qîm nêkeno. Ganî malimî însiyatîf bigîrê û cayanê musaitan yê wendegehî de fotograf û resmê ke binê înan de bi ziwananê ke wendegeh de pê qisey beno cernuştayan (alyazı) binusê û bialiqnê, bi no qayde nişan bidê ke kîştê ziwane zafan ke domani wendegeh de qisey kenê îlaweten domanan teşwîq bikerê ke domani ziwane dayika xo de zî binusê (sey nimûneyî, domani eşkenê hikayeyanê di-ziwaniyan binusê û nê hikayeyî bêrê neşkerdiş). Malimî ganî pêroyê cerîbnayîşê domanan yê ziwani û kulturî qeub (benimsemeli) û testîq bikerê, û eşkenê yew atmosferê perwerdeyî biyarê meydan ke tede teşebusê ke nasnameyê domanan tesdîq (onaylayan) benê bikerê.

7- Seba amayeyî amadekerdişê nasnameyêkê dînamîkî. Eke perwerdekarî mintiqaya ke tede xebitîyenê de polîtîkayê ke zîwan û kulturê heme domanan û grûban heme têkilîyanê wendegehî de bi hawayêko xurt rawac de yê, aver biberê û tetbîq bikerê û mufredatê xo zî bi no qayde amade bikerê, no yeno na mana ke ê vera cîyakarîye (ayrımcılık) û tehqîrkerdişê zîwan û kulturane cîya-cîyayan de helwêste gêne. Wendegeh, eksê zîhnîyetê perwedeyê tehekumkarî yê têkilîyanê iqtîdarî de ganî bi domanan nîşan bido ke ê kam ê, ameye de ê do bibê kam. Eke ma perwedekarî nê xususanê cêrinan ke seba heme domanan derbas benê tetbîq bikin, domane zaf-zîwanî pêkerdişê (uyumluluk) bi komela xo û komela cîhani reyde do zehmetî nêancê.

* Zîwano ke domani keye de qîsey kenê û kulturo ke ciwîyenê, ke ameye de beno bîngêhê cuya înan, ma zî herinda ke binê nê bîngêhî bikenîn, gereka ma no feraset de bîn ke perwerdeyî nê bîngêhî ser o awan bikin.

* Rastiye na ya ke her doman wayîrê eynî heqî yo ke qabîliyetê xo bêrê naskerdiş û wendegeh de bêrê destekkerdiş.

Bi kilmîye, domane ma yê ke ferqê kulturî û zîwanî nîşan danê û sermayeya kulturî, zîwanî û entelektuelî ya komelanê ma yê, kam gama ke ma êdî nêvajîn "yew problem ê ke ganî hel bibê" û herinda naye de ma çîmeyê kulturî, zîwanî û entelektuelî ke domani keyeyanê xo ra bi komelanê ma danê qezenckerdiş bîvînîn, no sermaye do dereceyêka muhîme de bizêdiyo.

Prof. Dr. Jim Cummins

Unîversîteya Torontoyî, Mufredat, Merkezê Musnayîş û Musayîşî

Seba ke Zafziwanîye bi Şeklêko Tewr Berhemdar Tetbîq Bibo Pêşniyazê Sabîtî

Carol Benson ke zaf mintiqayanê cîya-cîyayan de, wazenî wezaretê perwedeyî yan dezgeyan yan zî komelanê eqalîyetan reyde bixebîtîyo, bingehê ziwane dayike ser o modelê perwerdeyî yê zafziwanîye aver berdê, seba tetbîqkerdişê nê modelan hem akademîk hem zî tetbîqkerdişî (uygulamali) reyde nê fealiyetî kerdê, ceribnayîşanê cîya-cîyayan ra kewto rayîr û seba ke perwerdeyê zafziwanîye tewr berhemdar bêro tetbîqkerdiş tayê pêşniyazanê sabîtan (somut öneriler) keno. Nê heme pêşniyazê Carol Bensonî naye ra yenê meydan, ke welat û ziwananê cîya-cîyayan de netîceyê cigêrayîş û tecrubeyanê xo yê çewres û panc serran ra vêşêr wext de aver berdê.

Pêşniyaze 1: Ziwane dayike tewr tay heşt serranê verênan de ganî ziwane perwerdeyî bo. Temamê domanê şaranê cayî (yerli halklar) û eqalîyetan (azınlıklar) heşt serranê verênan yê perwerdeyê ziwane dayika xo de (eke di-ziwani bê, her diyan de zî) gerekê bîpere wendegehanê dewlete de bivînê. Sinifê 8. ra pey eke ziwane dayike yê domanan nêbo amancê bingehîn yê perwerdeyî zî, ganî sinifan de tewr tay sey ziwane vatîşkî bêro bikarardiş û sewbina zî sey ziwane dersê temame prosesê perwerdeyî de bêro musnayîş.

Pêşniyaze 2: Eke ziwane dayike ra cîya yo, ziwane mintiqaya yan zî ziwane neteweyî bi hawayêko hîra şeklê dersa ziwani de ganî bêro musnayîş. Domanê ke mensubê grûbanê cayîyan (yerli gruplar) yan zî eqalîyetan (azınlıklar) ê, ziwane mintiqayî (bölgesel dil) yan zî ziwane neteweyî (ulusal dil) ke teberê ziwane înanê dayike de şeklê ziwane diyan yan zî ziwane kî xeribî de, pêşengîya malimanê bitecrube yê di-ziwaniyan de sinifê 1. yan 2. ra îtibaren ganî dest bi musayîşî bikerê. Naye ra teber zî seraserê prosesê perwerdeyî de musayîşî dewam bikerê. Musnayîşê nê ziwani yan zî ziwanan de, malzeme û metodî zî ganî munasib bê, yanî nê goreyê musnayîşê ziwane diyan yan zî ziwane xeribî amade bibê.

Pêşniyaze 3: Ziwane dayike ra vîyarîyayîşê ziwane vilabîyeyî yê mintiqayî yan zî yê neteweyî ganî şeklê ke cêr ra nişan dîyeno bo: Tayê dersê mufredatî eşkenê ziwane mintiqayî yan zî yê neteweyî de bêrê dayîş la ganî na yewe serranê destpêkî de nêbo, merheleyanê averan (ileriki) yê perwerdeyî de û ancax nezaretê malimanê bitecrubeyan de bêro kerdiş. Eke hewce keno, hereketê fîzîkî yê sey perwerdeyê bedenî, muzik, resm yan zî dersê ke wayîrê muhtewayêka akademîke niyê eşkenê sinifanê hîna verênan de ziwananê diyan yan zî hîrêyanan de bidîyê. Labelê dersê sey matematik û tarîxî ke hetê zîhnî û ziwani ra baldarîyêka zêdîye wazenê, tewr tay hetanî sinifê hewtine, eke mumkin o sinifanê hîna averan de bîle bi ziwane dayike yê domani bêrê dayîş.

Pêşniyaze 4: Zîwanê îlaweyî ganî sey dersa zîwanî bêrê dayîş. Domanê ke mensubê grûbanê cayîyan yan zî eqalîyetan ê, teberê zîwanê mintiqayî û zîwanê neteweyî de zîwanê sey îngîlizkî, spanyolkî, fransizkî, rûskî û hîndkî ke warê miyanneteweyî de yenê bikarardîş zî ganî sey dersa mufredatî bêrê musnayîş.

Pêşniyaze 5: Metod û muhtewayê munasibî ke goreyê dorûver û babete yê, ganî bêrê bikarardîş. Sey zîwanê perwerdeyî bikarardîşê zîwanê dayîke yê domanan, bi tena sereyê xo qîm nêkeno. Metodê muhtewa û musnayîşî yê ke goreyê kulturê înan ra yê tewr tay ganî bieşkê di şertan bîyarê ca. Verê verkan ganî goreyê şertanê dorûverî bê û bêrê bikarardîş. Bi vatişêko bîn, gereka goreyê edetan, sewîyeya zanayîşî, erjan, tarîx û nasnameyê grûbe ra bê. Nê metod û muhtewayî hem ganî kulturê vatişkî û nuşteki yê grûbe rê hurmetkar bê û hem zî ganî grûba ke program ra istifade kena nê metod û muhtewayan qebul bikero (benimsemeli). Yê diyin, muhtewaya mufredatî û metodê musnayîşî ke teqîb benê, ganî tecrubeyê domanan û komelan zî bigêriyo verê çimî û xo rê bikerê hedef ke wendekaran edetanê xo yê fikirîyayîşê rojane ra bigîrê, merhele bi merhele ver bi fikirîyayîşê zanistî (bilimsel) û razberî (soyut) ser biberê. Eke merdim bi şeklêko bîn ifade bikero, qîmkerdişê (yeterlilik) zîwanî ke lîteratur de seba viraştîşê tesîrkerdişanê rojaneyan misêwa yenê şuxulnayîş (BICS)⁹ û qîmkerdişê zîwanî ke ma seba fehmkerdîş û vatişê babetanê akademîkan şuxulnênê (CALP)¹⁰, ganî bîçimê nê her diyan zî bêro hesabkerdiş.

Pêşniyaze 6: Hewceyî bi malimanê di yan zî zafzîwanîyan esta. Bêguman zaf baş perwerdebîyayîşê maliman muhîm o, la naye ra zî muhîmêr tewr tay di-zîwanîbîyayîşê maliman heyatî yo. Yew malimo ke tena yew zîwan zano, bitaybetî eke zîwanê dayîke yê domanî nêzano, do nêeşko zîwanan bido têver û do nêzano ke wendekarî eşkenê kamcîn çîyan çîya kamcîn çîyan bi muqayesekerdiş bîmusê. Ancî malimê ke tena yew zîwan zanê, awantajanê sey *ferqdebîyayîşê metazîwanîye*¹¹ ke zafzîwanîye ra hasil benê rê nêeşkenê rayîr akêrê ke bêrê bikarardîş. Ser de zî, yew malimo ke tena yew zîwan zano, seba wendekaranê ke wazeno sey zafzîwanîyan perwerde bikero, nêbeno modelêko munasib.

Pêşniyaze 7: Babî û dadî, şar û wezîfedarê perwerdeyî yê cayî û eqalîyetan eke îcab bikero ganî waqîfê netîceyê cigêrayîşanê tercîhkerdişê zanayîş û perwerdeyî bê. Muhîm o yo ke modelanê perwerdeyî yê tendurîstan (sağlıklı) rê wayîriye bêro kerdiş (savunulmalı). Eke dadî û babî, babeta domanê înan perwerdeyêko seni bivînê de wayîrê heqê tercîhkerdişî yê, ganî derheqê metodanê perwerdeyê zafzîwanîye û prosesê naye de, ancî derheqê netîceyê demeyê dergî yê alternatîfanê çîya-çîyayan (ke pêşkêşkerdişê nê alternatîfan zaf muhîm o) de, ganî wayîrê zanayîşêkê qîmkerdeyî (yeterli) bê ke netîceyê cigêrayîşanê rastan ra vejîyayê meydan. Eynî wext de ganî wezîfedarê perwerdeyî zî wayîrê nê zanayîşî bê –çî heyf ke roja ma de zafê qeraranê derheqê perwerdeyî de hetê berpîrsîyananê ke nê wareyan de wayîrê berpîrsîyarîye niyê ra yenê dayîş. Nê sedemî ra seveknayîş û wayîrvejjîyayîşê modelanê saxleman bi zanayîşê ke netîceyê cigêrayîşan de vejîyayê meydan bêro kerdiş.

9 BICS (Basic Interpersonal Communication Skills): Qabilîyetê Bîngehîni yê Miyanê Kesan (Kîşîlerarasî Temel İletişim Becerileri)

10 CALP (Cognitive Academic Language Skills): Qabilîyetê Zîwanî yê Zanayîşki-Akademîki (Bilîşsel Akademik Dil Becerileri)

11 Ferqdebîyayîşê Metazîwanîye (Metadîsel farkındalık), yew termo ke derheqê zîwanî de bi hawayêko razber (soyut) fikirîyayîşê merdimî ifade kena.

Pêsnîyaze 8: Seba resayîşê perwerdeyêkê kalîteyînî ganî wendegeh û komel (toplum) de vurnayîşê awankî (yapısal deęişiklikler) bêrê kerdîş. No, eynî wext de nîzamê ke estê senî zerar danê însanîyetî zî bigîrê xo zere (kapsamalı). Wendegehî eynika komelî yê. Seypênêbîyayîşê (eşitsizlik) komelkî hem yansimayê wendegehan benê hem zî wendegehan ra vila benê û newe ra yenê hesilnayîş (üretim). Şarê cayî û gelek grûbê eqalîyetî tewr cêrê hîyerarşîya komelkî de ca gênê. Ganî vurnayîşê awankî her sewîye de bêrê kerdîş. Wayîrê îqtîdaran ganî bigîrê nezerê dîqetî, nîzamo ke esto neke tena zerar dano şaranê cayîyan û grûbanê eqalîyetan, eynî wext de bi hawayêko negatîf tesîr ro bîçîmê ekonomîkî, perwerdekî û xerckerdîşê (tüketim) komelkî keno. Vîndîbîyayîşê zaftewîriya ziwani de para wendegehan înkâr nêbeno, la kîştâ naye de nîzamê ke halê hazîr de estê zanayîşê merdîmî senî vernîya vîndîbîyayîşê zaftewîriya bîyolojîke gêno zî çin kenê, rîyê dinya ser o şertê dewamkerdîşê cuye bi hawayêko cidî yenê xeripnayîş.

Prof. Dr. Carol Benson

Unîversîteya Stockholmî, Merkez Musayîş û Musnayîşî

Her di ziwanan eynî wext de musayiş zî yew ziwani verniya e binî de musayiş zî rayirê serkewte yê ke ver bi zafziwanîye şinê. Seke gelek çimewan û nimûneyan de yeno dîyayîş, zaf nimûneyê domanan, ciwanan û pîlan mewcûd ê ke ziwaneke diyini bi hawayêko serkewte musenê. Ciwan û pîlî kursanê ziwani de bi beşdarbiyayîşê dersa ziwani yan zî beşdarbiyayîşê grûbêk ke ziwaneke bini qisey kena, rey-rey zî xo bi xo ziwaneke diyin musenê, la na rastiyêk a ke domani ziwaneke diyini hem zaf leze hem zî mukemel musenê. Tayê pîlî estê ke emrê xo yê averşiyayeyî yê şeşti, hewtay yan zî heştay de bile tayê ziwanan musenê. Bi vateyêko bin, serkewtişê qiseykerdişê yew yan zî yew ra vêşer ziwani her emr de mumkin o.

La yeno zanayîş ke emrê xo yê ciwani de musayîşê ziwaneke seba mudeyê dergî (uzun vade) xo reyde netîceyanê hîna serkewteyan ano. Eke şertê keyeyî musait bê, merdim çiqas rew bi domani dest bi musnayîşê di ziwanan bikero hende awantaj o. Seba ke tebiyetê domantiye tîmîyanek niyo û domani bê ke zehmet biancê ziwani musenê coka eke şertî musait bê gani merdim rew teşwîq bikero ke domani di ziwanan bimuse. Bi no qayde di-ziwaniya ke rew ameya demeyê kilmî de faydeyanê fehmkerdişki (algısal) û komelki, demeyê dergî de zî cîyayîyanê (ayrıcalıklar) ekonomoki û kulturî dana qezenkerdiş. Eke şertê keyeyî destur danê ke wextêko rew de doman bimuso di ziwanan, pêşniyaza tewr başe na ya ke hetani ke mumkin o wa gamê aver dest pêbikero.

Xort û pîlî beşdarê dersa asneberî benê û asneberî musenê. Teknikê asneberî yê sey qîncelekî (kurbağalama), sebest, piştiser (sırtüstü) û perperikkî (kelebekleme) bi kerdişê zaf egzersizan, bi taqîbkerdişê nimûneyan û hereketanê miyanê awe yê nê nimûneyan aqilê xo ra vîyarnenê û musenê. Domanê qijî hîna asan û tebiî asneberî musenê. Na rewşe seba musayîşê ziwani zî wina ya. Fealiyetê qiseykerdiş, goşdarî, wendiş û nuştişî sey çar hemleyanê asneberîye ma eşkenê vajim ke hem seba domanan hem seba pîlan benê asneberê zaf başî. Eke îmkân esto ke domaneke bikewza yew hewza di-ziwaniye, alternatîfo tewr mentiqî no yo ke merdim gamê aver şans bido domani ke her di ziwanan de asneberî bimuso.

Tayê rewşan de badê ke yew ziwani baş ame musayîş, musayîşê ziwaneke binî beno ke hîna baş bo. No, hîna zaf rewşa ke ziwaneke tayan (azınlık dili) binê tehdîdê ziwaneke zafan (çoğunluk dili) de yo de mewzûyê behsî yo. Eke miyanê komelî de û welat de ziwaneke zafan hîna serdest o, gani ma tercih bikin ke veri ziwaneke tayan aver biberin. Doman ke dest pêkerd vejîya kuçe, şî wendegeh, şî bazar, şî mekananê teberî ra geyra, miyanê komelî de dest pêkerd tewir bi tewir merdiman de dîyalog saz kerd, ziwaneke zafan umûmen bi suret aver şino. Tehlukeyo ke

vernîyê dadî û babîyanê ke domananê xo zaf rew bi ziwane zafan danê şinasnayîşî de no yo ke, her ke şo doman do ziwane zafan hîna zêde bikar bîyaro (kullanır). Domanê zaf qijkekî bile tey vejenê ke ziwane zafan ziwaneko winasî yo ke hîna birêz (saygın) o, îtibar vînenê, warê bikarardîşê (kullanım) ziwane zafan hîna zaf ê. No ri ra ganî ziwane û kulturê tayan yew kokê saxlemî ser o bêrê averberdiş. Domanêk ke ziwane zafan erey nas kerdo, demeyêko kilm de û bi asanî nê ziwani museno. Qabilîyetê ziwani yê ke ziwane yewin de qezenc kerdê bi asanî neqlê ziwane diyin keno, senî ke ferq keno ziwane zafan hîna muhterem o, coka musayîş de erey nêmaneno. No semed ra ziwane zafan rew ney, hîna erey musayîş umûmen yew problem nêvejeno. Heta seba ke ziwane tayan bêro pawitiş ganî na yewe tercih bile bêro kerdîş.

Prof. Dr. Colin Baker

Unîversîteya Bangorî, Galler

* No nuşte kitabê Colin Bakerî *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism* (Seba Dadi-Babîyan û Maliman Rehberê Di-ziwaniye) ra bi adaptekerdiş terceme bîyo. Coka terceme bi metnê orijînalî de motamot yew niyo.

Perse: Çiyo ke vîndîbîyayîşê zıwanêk nişan dano çî yo?

Cewab: Umûmen eke yew aile zıwanê xo nêmusno domananê xo û qıseykerdişê rojaneyî de zıwanê xo nêşuxulno, no zıwan êdî dest pêkeno vîndî beno.

Perse: 6900 zıwananê ke listeyê Ethnologue* de ca gênê ra çend hebê înan nika vîndîbîyayîşî reyde rî bi rî yê?

Cewab: Texmînê derheqê na perse de merdim ra merdimî vurîyenê û tewir bi tewir ê. La zıwannasê pısporê mesela vanê zafê nê zıwanan neqlê (aktarıma) domanan nêbenê. Sewbîna zî hema vajîm ke hemeyê zıwannasan hefikir ê ke nîmeyê temamiya zıwanan na rewşê de yê. Labelê ancî zî derheqê babeta îdiyanê tayê zıwannas û rojnamegeran de ke vanê zafê zıwanan merhaleyêka tehlukeyine de yê, meqaleyê zaf biserûberî çin ê.

Perse: Yew zıwan çira vîndî beno?

Cewab: Faktorê ke na rewşê destek kenê merdim eşkeno wina rêz bikero:

- Ê zıwanî de kêmîyayîşê hûmara qıseykerdoxan
- Emrê înan
- Nîsbetê ê zıwanî de qıseykerdişê domanan
- Zafê cayan de bikardişê zıwananê bînan
- Hîsê milî û vera zıwanê xo de helwêsta qıseykerdoxan
- Qanûn yan zî tetbîqê (uygulama) hukmat, camî yan zî kiliseyan
- Zıwanê perwerdeyî
- Astengiyê ekonomîkî û kedweriye (ekonomik sömürü)

Heto bîn ra, yewbîyayîşê komelî de çinbîyayîşê rolê zıwanî, umûmen wayîrê alfabe-yêka standarde nêbîyayîş û nê zıwanî de taybîyayîşê eseranê edebîyan û taybîyayîşê wendox û nuştoxanê aktîfan yan zî qet nêbîyayîş, na rewşê vejeno meydan. Belkî zî çinbîyayîşê prestîjê zıwanî û kesê ke nê zıwanî qısey kenê nê destekkerdiş ra zıwan vîndî beno.

Perse: SILL** vano "tu zıwanêk qij nîyo". No vate, xebata ganekerdîşê zıwanêk de rolêko senî kray keno?

Cewab: SILL bi nê prensîbê xo, destekê xo seba bikarardoxanê (kullanicilar) zıwanê ke hetê tay kesan ra qısey benê pêşkêş keno û wazeno ke miyanê înan ra kesê ke seba zıwanê xo

xebate kenê bîyaro meydan. Serranê verênan de SILL, ziwane ke hetê se kesan ra qisey benê û grûbê ke merdim eşkeno vajo ziwane înan merdo reyde xebatî kerdê. Ewro hema zî ê ziwani nêmerdê û yenê qiseykerdiş. SILL, sey prensîbî nê fikrî de yo ke ziwane heme komelan her hawa xeyret û xebate heq kenê.

Perse: *SILL, babeta seba ziwane k ihtiyac bi xebeta ganekerdiş bivîno, kamcîn krîteran bellî keno?*

Cewab: Krîterî (peymî: ölçü) zaf û tewir bi tewir ê. La sereyê krîteran de “eleqe, waştîş, beşdarî û qerarê ferdan û pêşenganê mensubê komela ê ziwani” yeno. Merdim eşkeno gelek alternatîfan pêşniyaz bikero, la SIL xebatanê pawitiş û averberdiş de merdiman rê, sewbîna zî hukmat, camî/kilîseyan rê paştgîriye keno.

* Ansîklopediya referanse ke katalogkerdişê 6900 ziwane dinya de xebate kena.

** SIL, yew dezgeyo miyaneteweyî yo ke serra 1934 de awan bîyo û ziwane ke tay yenê qiseykerdiş ser o xebata cigêrayîş û arêdayîş keno.

Keyepelê <http://www.sil.org> ra ameyo tercumekerdiş.

Perwerde de sey zîwanê dayîke bikarardîşê zîwananê çîya-çîyayan yan zî bîngêhê zîwanê dayîke ser o perwerdeyê zafzîwanîye û şêklê îdareyê mintîqayêk yan zî welatêk, babetê wînasî yê ke yewbînan reyde nêzdîye ra eleqedar ê. Çünke zafê welatanê dinya de komelê çîya-çîyayî ke zîwanê xo yê dayîke esas gêne û fealîyetanê pewrerdeyî kenê, nê fealîyetî bi hawayêk muxtarîyetê (özerklik) îdareyî ra girêdaye yê. Muxtarîyetê îdareyî, bi halê xo yê tewr basîtî, têkilîya îdarekerdîşî ya mintîqa hetê merdîmanê ke a mintîqa de ciwîyenê û goreyê îhtîyac û waştîşanê înan ra şêklê gîrewtîşî o. Mintîqayê muxtarî (özerk bôlgeler), ê mintîqa yê ke babetanê sey perwerde, tenduristî (sağlık) û fealîyetanê kulturî yê nê mintîqayan de ê bi xo qerarê xo danê û tettebîq kenê. Coka perwerde senî tenzîm beno, kamcîn zîwan yan zîwanî kamcîn derece de benê, girêdayeyê politikaya mintîqayanê muxtaran ê. Temamê mintîqayanê muxtaran yê dinya de teberê zîwanê serdestî de, zîwan yan zî zîwanê nê mintîqayan zî perwerde de yeno bikarardîş. Lîteraturê zafzîwanîye de nimûneyê mintîqayanê muxtaran ke tewr zaf yenê zanayîş mintîqayê bask û Katalonya, û mintîqayê muxtarî Orîssa û Andhra Pradesh yê Hîndîstanî yê. Nê mintîqayan de umûmen perwerde bi zaf zîwanan yeno kerdîş û zîwanê sey îngîlizkî ke têkilîyanê mîyanneteweyîyan de zaf yenê gurenayîş zî bi hawayêko pêt yenê musnayîş. Hetta ke netîceyê politikayanê perwerde û zîwanî ke nê mintîqayan de tettebîq benê, nê demanê peynîyan de bîyê babeta tayê cigêrayîşan û zanayîşê ke kewtê dest, ardîm kerd ke derheqê zîwan û perwerdeyî de qenaetê pêroyî tadiyo lehê zafzîwanîye ser.

Babeta perwerde de bikarardîşê zîwanê eqalîyetan (azînlîk dili) de yew nimûneyo ke nêzdîye ra Tirkîya eleqedar keno zî Îraq de Îdareyê Mintîqayî yê Kurdîstanî yo. Çünke tîya de perwerde zî tede heme karê îdareyî dewrê mintîqa bîyê. Îdareyê kurdan, kîştî kurdî de ke zîwanê zafan (çoğunluk dili) yê mintîqa yo, bi tirkmankî, erebkî, armenîkî û suryanîkî perwerde dîyeno û butçeya perwerdeyê nê komelanê ke nê zîwanan qisey kenê hetê Îdareyê Mintîqayî yê Kurdîstanî ra dîyena.

Eke muxtarîyet nêbo zîwanê dayîke perwerde de nêno bikaardîş?

Yeno bikarardîş. Bitaybetî perwerde de bikarardîşê zîwanê eqalîyetan umûmen herçîqas perwerdeyê mintîqayanê ke bi hawayêk wayîrê îdareyê muxtarîyetî yê, resmî yan zî xeyrî resmî de bêro bikarardîş zî, perwerde de bikarardîşê zîwanê eqalîyetan şêklê metodê tekaneî tena mintîqayê muxtarî niyê. Sey nimûneyî, Fînlanda hetê şêklê îdarî ra wayîra awanîyêka muxtarî niya. La welat de hem seba şarê serdestî finan hem zî seba komelanê

swêdij û samîyan îmkânê perwerdeyê di-zîwanî yenê pêşkêşkerdiş. Fînlanda welatêko wina yo ke eksê gelek mintiqayanê zafziwanîyan de statuyê tayan û zafan bi hîyerarşîyanê cidîyan têra mûnde yo. Sewbîna zî, Fînlanda de sey Tîrkîya fehmêko wişk yê îdareyê merkezî çin o. Welatêko bîn ke tede sey tewirêkê muxtarîye fehmêkê îdareyê merkezîyetîya ademî (ademî merkezîyetçîlik) çin a, la zîwanê eqalîyetan perwerde de yenê bikarardîş zî Armenîstan o. Qanûnê bîngêhîn yê Armenîstanî bi hawayêko resmî zîwananê eqalîyetan yê welatê xo şînasneno. Bi nê hawayî Armenîstan de zîwanê komelanê eqalîyetan yê sey rûsan, kurdan û suryanîyan sey zîwanê perwerdeyî yenê bikarardîş û se derse yenê wendîş. Merdim eşkeno biperso ke nê xîzmetê perwerdeyî ke seba zîwananê komanê eqalîyetan benê gelo çîqas kalîteyîn ê, feqet sey prensîbî, qebulkerdîşê zîwanê eqalîyetan muhîm o. La welatanê sey Azerbaycan û Gurcîstanî de ke umûmen sey welatanê yew-etnîkî yenê zanayîş de, eke fehmêkê îdareyê sey muxtarîyetî tede çin bo zî, perwerde de bikarardîşê zîwanê eqalîyetan hendayê Tîrkîya bi mueyîdeyan nêno astengkerdiş (engellenme).

Îdareyê Muxtarî eşkenê têkîlîya hîyerarşîke ya cayîye mîyanê zîwananê çîya-çîyayan de biqedînê?

Eke îdareyê muxtarî (özerk yönetimler) têkîlîya hîyerarşîke ya cayîye mîyanê zîwananê çîya-çîyayan de biqedînê zî nêeşkenê garantîyêka qetî bidê. Bitaybetî mintiqayanê Orîssa û Pradesh yê Hindîstanî de zîwanê eqalîyetanê ke ewlehîya qanûnî ra girêdaye yê, la pratîk de tayê zîwananê bînan ra hina vêşêr qîymet vînenê. Labelê eke vernî ro êbînkerdîşê (ötekîlestîrme) grûbanê zîwanî ke kategoriya tewr cêrine yê komelkî de yê, bi qaso ke lazîm keno, nêro gîrewtîş zî vernî ro vîndîbîyayîşê nê zîwanan yeno gîrewtîş. Benzerê naye de, wendegehê di-zîwanî yê spanyolkî-îngîlîzkî yê ke Kalîfornîya de domanê porto-rîkoyîjî şînê, zaf serkewte yê. Labelê uca zî zafê aîleyê di-zîwanî mensubê sinîfê mîyanênê serîni (üst orta sınıf) yê. Perwerdeyê di-zîwanî netîceyanê serkewteyan xo reyde bîyaro zî, seba wedartîşê têkîlîya tadakar (baskıcı) û hegemonîke ya mîyanê aîleyanê Hîspanîkî yê porto-rîkoyîjan û sipîyanê ke Kalîfornîya de yê, bi tena sereyê xo qîm nêkena. Na rewşê de çîyo ke ganî bêro kerdîş, tena îdareyê merkezî tadayîşê îdareyê ademî-merkezî ser nîyo. Eynî wext de ganî bilebitîyê ke programanê perwerdeyî de hîyerarşîyê cayî (yerleşik hiyerarşiler) ke eleyhê eqalîyetan de yê bivurnî û fehmê rexnegîr/vurnayox yê perwerdeyê zafziwanîye ke têkîlîyanê seypêbîyene (eşit ilişkiler) xo reyde ano qebul bikerê û seba tetbîqkerdişê (uygulama) naye cadkerdiş lazîm o.

Eke bi kîlmîye vajîm, perwerdeyê zafziwanîye ke goreyê zaftewîriya sîyasî û kulturî ra yo, rewşa ke yew fehmê merkezperestîye (merkezîyetçi bir anlayış) tede serdest o de nêeşkeno tetbîq bibo. Nimûneyanê ke ma behsê înan kerd ra netîceyêko winasî vejîyeno meydan, seba ke hîyerarşî mîyan ra bêrê wedartîş û zafzîwanîye de aver şêrin, ganî ma bi hawayêk îdareyêko muxtar û fehmêko rexneyî (eleştirel anlayış) yê perwerdeyî qebul bikîn.

Sîyasetlari Çira Vera Di-ziwaniye û Perwerdeya Di-ziwaniye Vejîne?*

Munaqesheyê derheqê perwerdeyê diziwaniye û ziwane komelan de hina zaf idiyê ke do zafziwaniye zehmetî û tamiyanekîye rê bibo sedem, dest pekenê. Bi vateyêko bin, xo rê wina fikirîyenê ke di ziwani do fehmkardiş de muşkile vejê. Cêrabîyayîşê nasnameyî, venganeyê kulturî, problemê kesayetî yê sey derheqê xo de fikrê negatîfî û bêkokîye, ancî reya esta problemanê komelkî zî dekenê vileyê diziwaniye de. No ri ra zî fehmeke winasî virazenê, seke zivan bi xo problem o. Sewîyeya kesane de ney la eke sewîyeya şaran de bêro fikirîyayîş, diziwaniye reye esta ke çarçewaya bêhuzuriya miyanê grûban de sewîyeya neteweyî û mintiqayî de yena munaqeskerdiş.

Meylê sîyasî yê ke sey yew 'problem' ewniyenê çiyayîya ziwanan ra, yew welat de dewamkerdişê estena eqalîyetanê zafziwaniyan û eke nê eqalîyetî ziwane xo qîsey bikerê, wina ferz kenê seke hetêk ra, nê sey sedemê ke vernî ro yewbîyayîş û piyabîyayîşê komelî gênê, heto bin ra benê sedemê dişmenî û pêrodaiyîşê miyanê komelan. Coka wina fikirîyenê ke seba vernî ro gelemşeyê (kargaşa) ke ziwane eqalîyetan ra virazîyenê, eke miyanê ziwane zafan de asimîle bibê mesela helî bena. Fikrêko winasî naye ra yeno, bawer kenê ke xerco ke grûbanê çiya-çiyayan yew ca de gêno ziwane zafan o. Wina bawer kenê ke pêroyê hemwelatîyan ziwane zafan yê welatî de bi asanî têkilîye saz kenê, no qabilîyet sey warê muştêrek yeno diyayîş. Yewbîyayîşê welatî, tektîpî û yewşekîye de seypê yeno hesabnayîş. Fikrê vera naye de zî, vanê eke tektîpîye nêbo zî yewîyîya neteweyî saz bena. Mumkin o ke ziwani zafî bê la ancî welat de yewîye estbo. Sîngapur, Lüksemburg û Swîs na babete de sey nimûneyanê pozitifan yenê nişandayîş.

Yew ca de biyayîşê diyan zî hina zaf ziwanan nadîren ameyo diyayîş ke bîyo sedemê pêrodaiyîş yan zî gelemşeyî. Tarîxê herban zaf rey nişan dayo ke çiyayîya ekonomîkî, sîyasî û dînî hina bi hawayêko bellikerde biyê sedem. Bi vatîşêko bin, ziwani nadîren benê sedemê pêrodaiyîş. Şerê ke rayîrê dînî de benê, reqabetê miyanê dînan de, reqabetê miyanê partîyanê sîyasî yê çiya-çiyayan de û hêrişkarîya ekonomîkî gelemşe zêdnena. Oxro zaf tay merdim rastê ci yeno ke zivan bibo sedemê bêhuzuriye. Zafê cigêrayîşê ke welatanê çiya-çiyayan de sedemanê bêhuzurî û pêrodaiyanê zereyî de biyê, nişan danê ke nê welatan de estena ziwanan esas bi tena sereyê xo nêbiya sedemê bêhuzuriye. Sedemê bêhuzuriye, mehrum verdayîş, rejîmê otorîterî û modernbîyayîş aseno.

Yew ziwane eqalîyetêk zafê wextan, merdimê ke ê ziwani qisey kenê umûnen muşkileyê sey feqîriye, wendegeh de dereceyo nizm de mendîş, têwgêrayîşê sosyalî û dezawantajê garantîya karî, ancî kulturê zafan de pênekardiş (uyumsuzluk) ra girêdaye yo. Nê hetî

ra, ziwane eşaliyetî sedemê qismî yê problemanê sey sosyal, ekonomîk û perwerdeyî ra girêdaye yeno fehmkerdiş. Zafane bi yew cumleya "no ziwane manî yo" yeno xulasakerdiş, vanê "eke İngilîzkî (nîmûyê Tirkîya de 'tirkî') qisey bikerdêne, mesela hel biyêne." Ziwane eşaliyetî zafê reyan hetê sistemê perwerdeyî ra sey problemêk ke ganî hel bibo yeno dîyayîş. Pêşniyazanê ke seba helkerdişê mesela yenê fikirîyayîş ra yewe na ya, eke ziwane keye de bêro qiseykerdiş zî wazenê bi şeklê xurtkerdişê perwerdeyê ziwane zafane mesela hel bikerê. Domananê ziwane eşaliyetî ke daxilê cereyanê bingehînî kenê, amancê xo nê yo ke ziwane serweran yê sey İngilîzkî de qabiliyetê xo yê ziwane wextêko tewr kilmek de aver biberê û bi no qayde sinifanê umûmiyan de domanê ke ziwane dayika înan İngilîzkî ya reyde biresê eynî sewîye.

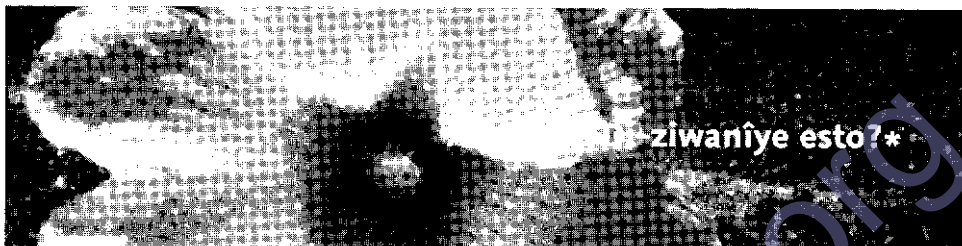
Sedemanê ke cor de behsê înan bi ra, perwerdeyê di-ziwane rey-rey hetê siyasetkaran ra zî sey yew problemê ziwane ameyo fikirîyayîş. Nê sedemî ra îdîa kenê ke perwerdeyê di-ziwane bêhuzuriya komelkî û cîyabîyayîşî rê rayir akeno. Tersenê ke weyekerdişê ziwane eşaliyetan û etnikanê cîya-cîyayan miyanê komelan de bibo sedemê vejîyayîşê pêrodayîşî. Oxro ke tecrubeyê zafê welatan û mintiqayanê dinya de nişan danê ke perwerdeyê zafziwane û di-ziwane pêkerdişî asan kenê, sewbîna zî aştiya komelkî zî aver benê. Nê sedemî ra perwerdeyê zafziwane sey faktorêk ke problemanê ziwane rê rayir akeno ganî nêro fikirîyayîş. Eksê naye de, xebatî û delilî îşaret kenê ke şayeyê perwerdeyê di-ziwane de di-ziwane û di ziwane de averberdişê wendiş-nuştişî hetê perwerdeyî ra mumkin o:

- * Domanê aîde ziwane eşaliyetan dera mufredatî de dereceyêko hîna berz de ser kewenê;
- * Ziwane dayike û kultur yenê pawitiş;
- * Bi xo bawerbîyayîş, vera nasnameyê xo û perwerdeyî de helwêstêka hîna pozitifê yena meydan;
- * Ziwane serdestan hîna baş yeno musayîş;
- * Aştiya komelkî binê tehdîdî de mendîş ra xelesîyena.

Tew ser de zî, seba ê ke hevîya ekonomîkî û hesabanê îstatîstîkan kenê na zaf rehet yena vatiş ke serkewtina wendegehê berzî seba ekonomîyê welatî, bikardîşê çimeyanê merdîman û suxulnayîşê qabiliyetê merdîman de faydeyêko musbet kena.

Prof. Dr. Colin Baker
Unîversîteya Bangorî, Galler

- * No nuşte kitabê Colin Bakerî *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism* (Seba Dadî-Babîyan û Malîman Rehberê Di-ziwane) ra bi adaptekerdişê terceme biyo. Coka terceme bi metnê orijînalî de motamot yew niyo.

Ma dewrêko winasî de yê ke globalîzebîyayîş (küreselleşme) her wextî ra vêşêr aver şîno, zanayîş her wextî ra vêşêr vila beno, wasitayê enformasyonî û îmkânê ke İnternet pêşkêş keno û wasitayê enformasyonî yê umûmî sînorê welatan bêhehemiyet kenê, zîwanê belikerdeyî ke dinya de hîna zêde yenê qiseykerdiş, bitayebtî ehemiyetê İngîlîzkî her ke şîno zêde beno. Seyahetê miyanê welatan, heta ke seyahetê miyanê qıtayan ti çiqas vajî hende asan biyo û goreyê verî ra ercanêr û bisuretêr biyo, naye xo reyde rewşêka winasî arda ke zîwanê eqalîyetan hîna tay yenê bikarardiş û zîwanê serdestî hîna vêşî benê wayîrê ehemiyetî û vila benê. Seba ke Yewiya Ewropa hetê siyasî, ekonomîkî, sosyali û kulturî ra îmkânê xo vêşî benê, dewamkerdişê rolê muhîm yê Amerîkaya Bakurî ke muwazeneyanê hêzê globalî (küresel güç dengeleri) û sehneyê siyaseti de kay kena, rayîr akêrd ke zîwanê nê welatan her demî ra vêşêr erjê xo bizêdiyo. Vera naye de zîwan û kulturê ke sey nînan îqtîdaranê hêzdaran ra nesîbê xo nêgirewto tena vîyarteyêko (geçmiş) vilabîyaye û welatanê vilabîyayan reyde yenê girêdayîş (ilişkilendirilme).

Na rewşa umûmiye gore, tayê hetî (kesimler) bawer kenê ke do ekonomîyê zîwanî de yew bedilîyayîş virazîyo. Naye ra gore, texmîn kenê ver bi zîwananê ke bedilnayîşê zanayîşî (bilgi değışimi) û têkilîyanê miyannetweyî de yenê bikarardişî ser şîyayîşêk virazîyo. Goreyê mentiqê nê ihtîmalî (olasılık) ra, zîwanê eqalîyetan û çüt-zîwanîye ameye (gelecek) de tehlukeyêk reyde ri bi ri ya. Goreyê tayêne ra zî çüt-zîwanîye sehneyê dinya de şîyayîşê tarîxî ra nuqtaya miyanên a ke ma resayê ci û yew zîwano serdest de şîyayîşê ver bi yewziwanîye mewzûyê behşi yo.

Vanê hetanî ke ma resayê ewro teqrîben 100 hezar zîwanî vîndî bîyê û her ke şîno neslê zîwanan kor beno. Bi şeklêko winasî, bi vîndîbîyayîşê zîwanan kulturî, medeniyetî, mîrasê kulturî û tarîxî zî vîndî benê. Merkezanê Zîwananê Cayîyan yê Alaska ra Michael Krauss, tekîd kerd ke ihtîmalêko pil se ra 20 yan zî se ra 50ê zîwananê dinya 100 serranê verniya ma de benê vîndî yan zî dereceyêko muhîm de rîskî reyde ri bi ri manenê. Krauss vano, ihtîmalêko cidî yo ke demeyê dergî (uzun vade) de teqrîben se ra 90ê zîwansanê ke insanîyet bikar ano yan do biqedîyê yan zî mehkumê qedîyayîşî bê. Sewbîna zî, Krauss nê fikrî de yo ke se ra 50ê zîwananê dinya êdî neqlê neslê neweyî nêbenê û eke tedbirê pawitişî yê acilî nêrê gîrewtiş do vîndî bibê.

Goreyê qenaetêkê bînî yê derheqê ameyeyê (gelecek) zîwanan ra, bi seserran verê cû ra kesê ke di yan zî di ra vêşêr zîwanan de qisey kenê, bitayebetî zî eke nê zîwanî asaye (göreceli) de qîymetin û hêzdar bê, biyê wayîrê statuyêkê cidî û muhterem biyê. Bikarardişê zîwananê rojawanî yê sey fransîzkî, İngîlîzkî, almanî û rûskî her wext biqîymet biyo û miyanê

bazirganan, dîplomatan û seyahan de hertim teleb bîyo. Benzerê nê şeklî de, medreseyanê alemê îslamî de zî her wext di ra vêşêr ziwani perwerde de ameyê bikarardiş û muderis yan zî telebeyê zafziwanî merdimê winasî biyê ke her wext ihtiyacı bi înan bîya. Globalizebîyayîşî reyde îmkanê resayîşê cayan û bazirganiye ke bisuret zêdîyayî, eksê fikirîyayîşê corênî, na rewşe her wextî ra vêşêr hewceyî bi merdimanê ke di yan di ra vêşêr ziwanan zanê bena, xo reyde arde. Nimûneyanê tewr bellîyan yê rewşe ra yewe zî na ya ke zafê welatan de her ke şîno politîka û pratîkê perwerdeyê zafziwanîye hîna vêşî qebul beno û yeno tetbîqkerdiş.

Ser de (üstelik) no eleqeyo ke yew ra vêşêr ziwanan rê beno, seba ziwane eşalîyetan zî vîyareno. Zîra senî ke seba daxilbîyayîşê globalîye û miyaneteweyîbîyayîşî (uluslararasılaşma), yew tehndayîş (baskî) esto, seba agêrayîşê kokê xo ser zî tewir bi tewir tehndayîşî estê. Sewbîna zî, bitaybetî zanistîyanê sosyalî (sosyal bilimler) de nêzdîbîyayîşê postawanîst (postyapısalcı) û postkolonyalî ke hîna vêşî yenê bikarardiş û seba vejîyayîşê meydanê yê nasnameyanê cîya-cîyayan rayîr akenê, seba agêrayîşê kokê xo ser motîvasyonêk anê meydan. Çünke tam wextêko dinya bena qij û cîyayîyî (farklılıklar) dest bi vindîbîyayîşî kenê, wîna aseno ke yew ihtiyacıya ke ma kam ê û ma kamca ra ameyê zî vejîyena meydan. Na mana de beno ke hem ihtiyac bi nasnameyêkê cayî hem zî bi nasnameyêkê hîna hîrayî estbo.

Heto bîn ra nê bedilîyayîşê bikarardiş yan zî bikarnêardişê ziwanan seba ziwananê ke statuyê ziwananê koçberan de yê zî tayê vurîyayîşan anê. Çünke tayê ziwane koçberî bi rayîrê asimilasyonî riskê vindîbîyayîşî reyde ri bi ri yê, yew qisim zî babeta pawitişê girêdayîşê vîyarteyê xo reyde wayîrê waştene yê û mîrasê kulturê xo rê zî wayîrîye kenê. Vîyarteyê aîle, derheqê mîrasê kulturî yê grûbanê etnikan de û dewamkerdişê nostaljiyê "vîyarteyê muhteşemî" û ihtiyacıya dîyayîşê bikokbîyayîşî hîsiyatê hêzdar yê bişuûr yan yan zî bêşuûrîye (bilinçli ya da bilinçsiz) yê. Sey nimûneyî, neslê hîrêyin yan zî çarin yê koçberanê cayîyan (yerleşik göçmenler) ziwane xo yê ke înan rê mîras mendo vîndî kerdo, reye esta seba ke kokê xo bivîne eleqe nişanê qeydê aîle û werasetî danê. Çünke eke xo biresnê vîyarteyê kulturê xo yê eşalîyetî, bawerîya ke nasname ra hasil bena û barekerdişê mîrasê vîyarteyî mumkin beno. Herinda "gird la nêno zanayîşî" de bi "qij la yeno zanayîşî" merdim şêno yew statu û tewirêk hîsê ewlehî (güvenlik duygusu) qezenc bikero.

Ziwani zaf nadir cayê xo de sabît manenê. Bi vurîyayîşê sîyasat, ekonomî, kultur, ihtiyac û teleb û motîvasyonê kesane yî ca vurnenê. Derheqê amayeyê zafê ziwananê eşalîyetan de zafê reyan zaf zor o ke merdim çîyê vajo. Labelê nê des serranê peyênan de fikrê ke vanê ganî ziwane cîya-cîyayî yê dinya bêrê pawitişî, her ke şîno hîna vêşî yenê vatîş. Gamê ke nê hetî ser bêrê eştişê bêguman do pawitişê cîyayîya (farklılık) ziwani, kulturî û ruhî yê dinya zî xo reyde bîyarê.

Prof. Dr. Colin Baker
Unîversîteya Bangorî, Galler

* No nuşte kitabê Colin Bakerî *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism* (Seba Dadî-Babîyan û Malîman Rehberê Di-ziwaniye) ra bi adaptekerdişê terceme bîyo. Coka terceme bi metnê orijinalî de motamol yew niyo.

“Önce Anadili” broşür dizisinin Kürtçenin Zazaca lehçesinde hazırlanan bu sekizinci serisinde, diller nasıl kaybolur veya kurtulur, dil oluşumu ve eğitimde çokdillilik, çokdilli eğitim uygulamaları, çiftdilli çocuklarda anadili eğitimi, çift dilliliğin insan algısı ve gelişimi üzerindeki etkisi ve geleceği, yönetim politikaları ve diller, siyasilerin çokdilliliğe yönelik tavırları yanında Belçika’da dil eğitimi, İsveç, Norveç ve Finlandiya’da Sámí dili ile eğitim gibi konuların akademik yöntemle tartışıldığı on önemli makale yer almaktadır.

Anadili, anadilinde eğitim ve çokdilli eğitim modellerinin tartışıldığı bu teorik pencereden Türkiye’deki duruma baktığımızda, bu makalelerin işe nereden ve nasıl başlanacağı konusunda çok önemli bir yeri olacaktır. Ama en önemlisi, bu derleme, makalelerin Kürtçenin lehçelerine çevirileriyle evrensel bilgiyi yakınlaştırma, yerelleştirme ve içselleştirme yönünden, ayrıca sağlıklı referans bilgi kaynaklarını oluşturma açısından çok değerli bir çalışma olarak karşımızda duruyor.

No broşürê heştine yê rêzebroşuranê “Verî Zîwanê Dayîke” ke kirmanckî (zazakî) de amade biyo de des meqaleyê muhîmî ca gênê. Nê meqaleyan de babetê sey zîwanî senî vîndî benê yan zî xelisîyenê, pêameyişê zîwanî û perwerde de zafzîwanîye, tetbîqê perwerdeyê zafzîwanî, domananê çut-zîwanîyan de perwerdeyê zîwanê dayîke, fehmkerdiş û averşîyayîşê însanî ser o tesîrê çut-zîwanîye, amayeyê çu-zîwanîye, polîtîkayê îdareyayn û zîwanî, vera zafzîwanîye de helwêsta sîyasîyan, ancî kîştê nînan de Belçîka de perwerdeyê zîwanî, Swêd, Norweç û Finlanda de perwerdeyê bi zîwanê Sámî bi metodêko akademîk ameyê munaqeşekerdiş.

Gama ke ma na penceraya teorîka ke tede zîwanê dayîke, zîwanê dayîke de perwerde û modelê perwerdeyê zafzîwanîye munaqeşe benê ra biewnîm rewşa ke Tirkîya tede ya ra, babeta ganî kamca ra û senî dest bi xebate bêro kerdîş de do cayêko zaf muhîm yê nê meqalayan estbo. La hîna muhîmêr, bi çarnayîşê nê meqaleyan seba lehçeyanê kurdkî, hetê nêzdkerdiş, cayikerdiş û fehmkerdişê zanayîşanê gerdûnî ra, ancî hetê pêardîşê çîmeyanê referansanê tenduristan yê zanayîşî ra no broşur sey xebatêka zaf erjaya destê ma de yo.

**DIYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ**

**DIYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH**

ISBN: 978-605-5458-16-4